

Ирина Милутиновић*
<https://orcid.org/0000-0003-4074-1906>
Институт за европске студије
Београд, Србија

<https://doi.org/10.18485/sres.2023.2.2.3>

УДК 321.64

Прејледни научни рад

Примљен: 20. 09. 2023.

Прихваћен: 15. 10. 2023.

КОМПЕТИТИВНИ АУТОРИТАРИЗАМ ОД ХЛАДНОГ РАТА ДО САВРЕМЕНОГ ДОБА**

АПСТРАКТ

Предмет ове студије су генеза и развој компетитивног ауторитарног политичког система као специфичног феномена, који је у савремено доба постао најпроминентнији облик политичког режима у глобалним оквирима. Како би се разумела динамика овог типа политичког режима у савременој Европи (и шире) у периоду од завршетка Хладног рата до данас, систематизован је преглед релевантних теоријских концепата и емпиријских сазнања. Коришћене су дескриптивне и аналитичке истраживачке методе (превасходно анализа теоријске грађе) како би се остварио главни циљ истраживања, а то је да се домаће студије демократске транзиције употпуне једним језгровитим прегледом литературе о овом типу политичког режима, који је, упркос научним и идејним пројекцијама, продужио и учврстио своје трајање у савремено доба. У закључку је феномен компетитивног ауторитаризма препознат као (за сада) стабилна „сива зона хибридног режима”, у којој стагнира приличан број земаља, док светски поредак све више толерише ауторитаризам.

Кључне речи: компетитивни ауторитаризам, хибридни режим, демократска транзиција, аутократизација.

* irina.milutinovic@gmail.com

** Ова студија представља прилагођени извод из монографије под насловом „Хибридни медији и хибридни режими. Медијски плурализам и успон компетитивног ауторитаризма у савременој Европи”, која је 2023. године објављена у суиздању издавачког предузећа „Архипелаг” и Института за европске студије и уз финансијску подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. Увод

После сламања комунистичких режима у Централној и Источној Европи, наступио је талас демократизације у земљама ових региона.¹ Политички систем либералне демократије успостављен је као узоран модел друштвеног уређења, који су досегле стабилне демократије и коме треба да теже посткомунистичке и земље у развоју. Свеобухватна посткомунистичка трансформација друштва, политике и економије покренута је у складу с претпоставком да се свака држава која се удаљава од диктаторског режима креће ка демократији. Рана очекивања демократске јавности заснивала су се на уверењу да ће се процес демократизације одвијати у фазама, почев од отварања (либерализације) друштва, преко слома старог режима, у правцу демократске консолидације, а да ће избори имати кључни значај у овој транзицији (Carothers, 2002: 6–8). У овом контексту транзиција је једносмерно перципирана као „интервал између једног и другог политичког режима” (O’Donnell & Schmitter, 1986: 6). При томе су компетитивни (такмичарски) ауторитарни режими вредновани као значајна, али привремена карика у прогресу демократске транзиције, односно као „типичан степен ка демократизацији” (Hadenius & Teorell, 2007: 152).

Ипак, приличан број изборних аутократија широм света успео је да пркоси правилима либерално-демократске транзиције и да се одржи, а многе државе које су успеле да се приближе либералној демократији нису могле да је консолидују. У њима је, након краћег периода демократске транзиције, уместо развоја консолидоване либералне демократије, дошло до реверзибилног обнављања аутократија у формама компетитивних и хегемонистичких режима, односно до успостављања нових хибридних режима у првим деценијама 21. века. Заједничко овим режимима је одржавање вишестраначких избора и толерисање опозиције у ограниченим политичким просторима, које дефинише актуелна власт (Haggard & Kaufman, 2016).

Актуелни истраживачки пројекти на емпиријској основи сведоче да су процеси демократизације и аутократизације активни у свим регионима света. Према класификацији светских режима Института В-Дем (V-Dem) за

¹ Према мишљењу Семјуела Хантингтона (Samuel Phillips Huntington), у савременом свету догодила су се три таласа демократизације, која су утицала на одређени број земаља, а поједине успешне транзиције догодиле су се и изван ова три општа тока. За сваки од њих карактеристична је појава повратног таласа, који усмерава транзицију режима у обрнутом, недемократском правцу, враћајући ауторитарним формама земље које су претходно усвојиле демократски политички образац (стр. 13–16). Тако је последњи, трећи талас демократизације наступио средином 1970-их година укидањем аутократија на Пиринејском полуострву, а интензивирао се почетком 1990-их, након распада комунистичког Совјетског Савеза.

2021. годину, у свету је било заступљено укупно 89 демократских и 90 аутократских режима. Појам аутократизације се у опсежним квантитативним истраживачким анализама користи да би се означило опадање квалитета демократије у демократским друштвима, као и урушавање (или губљење) преосталих демократских атрибута у друштвима с ауторитарном влашћу (Владисављевић, 2019: 241–242). Процеси аутократизације су стално присутни, динамични, отворени и променљиви. Они могу резултирати успостављањем делимичне (полуконсолидоване) и затворене (консолидоване) аутократије. Све релације су могуће. Као што се изборне аутократије могу трансформисати у правцу веће или мање демократизације, оне могу и регресирати ка затворенијим аутократским формама власти. И изборни компетитивни режими и затворене аутократије могу се трансформисати у изборне хегемонистичке режиме, и обрнуто. Еволуирање хегемонистичких у компетитивне режиме у току трећег таласа демократизације представљало је добитак за демократију. Међутим, као што ћемо видети у наставку, процеси демократизације не само да су у озбиљној кризи последњих година већ аутори све одлучније говоре и о самом краху либералног демократског поретка (Kastels, 2022: 37). При томе, компетитивни режими показују неочекивану постојаност и обновљивост. Несумњиво ауторитарни по својој природи, ови режими освајају пукотине које се отварају у либерално-демократским политичким системима.

2. Процеси демократизације и аутократизације након завршетка Хладног рата

У овој студији компетитивне ауторитарне режиме посматрамо унутар спектра изборних ауторитаризама, према подели политичких режима на четири велике групе: (1) либералне демократије и (2) затворене аутократије, које представљају супротне полове спектра чије средишње позиције заузимају: (3) изборне демократије и (4) изборне аутократије (Schedler, 2013; Levitsky & Way, 2010). У овако дефинисаном оквиру, либералне демократије и затворене аутократије перципирају се као консолидовани системи владања, док су изборне демократије и изборне аутократије њихове граничне (односно делимично консолидоване или полуконсолидоване) верзије (Schedler, 2013: 78–80). Методологија праћења демократије у референтним аналитичким извештајима института „В-Дем” и „Фридом хауса” о кретању индекса демократије и слободе у свету, заснива се на концепту полиархије Роберта Дала

(Dahl, 1971).² (а) Либералне (или консолидоване) демократије испуњавају најзахтевније услове владавине права и хоризонталних ограничења извршне власти. Систем владавине права у демократском уређењу обезбеђује механизме политичке одговорности, тј. ограничава потенцијалне злоупотребе. У политичком систему који подржава владавину права, правни систем је праведан, компетентан и ефикасан. (б) Као изборне демократије класификују се режими који одржавају слободне и поштене вишестраначке изборе. Они достижу Далове минималне институционалне предуслове за демократију, што се у В-Демовој методологији квантификује индексом изборне демократије (ЕДИ) вишим од 0,5. Ово су полуконсолидоване демократије, према методологији „Фридом хауса”, чије су главне слабости рањивост институција, као и политичких права и грађанских слобода. (ц) Премда одржавају изборе и толеришу неке политичке и грађанске слободе, изборне (полуконсолидоване) аутократије не испуњавају минималне демократске стандарде, угрожавају демократске институције и праксе, и ослањају се на репресију власти и медијску цензуру. (д) Затворене (консолидоване) аутократије (или диктатуре) представљају политичке системе, у којима носилац власти не одговара грађанима, већ спречава политичку конкуренцију и плурализам, систематски кршећи основна политичка, грађанска и људска права. Аналитички извештаји „Фридом хауса” и В-Дема, који прате индекс демократије, овом спектру придодају и групу *хибридних (или транзиционих) режима*, као политичке системе који у различитом степену обједињују формалне репрезентативне институције и демократске процедуре с ауторитарним праксама и злоупотребима.

Успон демократије широм света, који је отпочео 1974. године након Револуције каранфила³ у Португалији (тзв. трећи талас демократизације), временски се поклопио са завршном фазом европске деколонизације, која се одвијала 1970-их и раних 1980-их година. Дакле, режими који су подлегали овом тренду били су разнолики, укључујући у то и једнопартијске системе, војне хунте, личне диктатуре и разне олигархије. „Неодољива глобална

² Роберт Дал (Robert Dahl) предложио је термин полиархије како би нагласио дистинкцију између *демократије као идеалној њорейка* и *полиархије као оствареној политичкој система* који је најближи демократском идеалу. Аутор је резервисао термин „демократија” за хипотетички политички систем, „чија је једна од карактеристика квалитет да у потпуности или скоро потпуно одговара свим својим грађанима” (Dahl, 1971: 2). Далова листа од осам нужних услова за демократију садржи следеће институционалне гаранције: 1. слободу оснивања и придруживања организацијама; 2. слободу изражавања; 3. право гласа; 4. право на јавну функцију; 5. право политичких лидера да се такмиче за подршку; 6. алтернативне изворе информација; 7. слободне и поштене изборе; 8. институције за креирање владине политике да зависе од гласова и других показатеља приоритета (*ibid.*, 2–3).

³ Пуч из априла 1974. године, којим је окончана диктатура која је владала Португалијом од 1926. године.

плима” демократизације (Huntington, 1991: 21) захватила је најпре Грчку 1974, сменивши војни режим, који је владао од 1967. године цивилном владом. Потом је у Шпанији, новембра 1975, смрћу генерала Франциска Франка окончана његова тридесетшестогодишња владавина и наступиле су политичке реформе. Крајем 70-их демократски талас прелио се у Латинску Америку и почео да се манифестује и у Азији. Број демократизујућих држава значајније се повећавао од краја 1980-их година, након слома комунизма. Најпре је Мађарска започела увођење вишепартијског система (1988), а затим је полски социјални покрет „Солидарност” победио на полуслободним изборима (1989) и успоставио некомунистичку владу (1990). Крајем 1989. долази до колапса комунистичких режима у Источној Немачкој, Чехословачкој и Румунији, док у Бугарској режим почиње да се либерализује. Вишепартијство се појављује и у балтичким републикама СССР-а, које отпочињу сецесију (1990) (Huntington, 1991: 23–24). До 1990-их година демократски режими сменили су ауторитарне у тридесетак европских, азијских и латиноамеричких држава, а у многим другим земљама, где демократски покрети нису били толико снажни, дошло је ипак до извесне либерализације њихових ауторитарних режима.

Трећи талас демократизације одвијао се, дакле, у широким регијама, почев од Иберијског полуострва, преко бивше совјетске Евроазије, Југоисточне Азије, Јужне Африке, до Латинске Америке. Истраживачки пројекат о глобалној демократији, који је водио Филип Шмитер (Philippe Schmitter) на Европском универзитетском институту у Фиренци, илустровао је динамику овог таласа. Он је 1988. регистровао 147 земаља које спроводе разумно слободне изборе. Потом је 1995. године, након колапса совјетског система, овај број нарастао на 164 да би максимум досегао 1999. са 191 државом. Истовремено је варирао број земаља које спроводе потпуно слободне изборе, најпре је пао са 65 на 43 земље у периоду 1988–1995, а након тога је уследио пораст до 88 демократија (Crouch, 2004: 1). Скок изборних ауторитарних режима у периоду 1988–1990. наступио је управо захваљујући „преливању” из једнопартијских режима и режима војне хунте. Годишњи извештај „Фридом хауса” о политичким правима и грађанским слободама у свету за 1974. годину оценио је 42 земље као „слободне” да би, скоро четири деценије касније (2011), иста организација идентификовала 87 „слободних земаља”, са укупно 117 земаља које су класификоване као „изборне демократије”. Године 2012. либералне демократије су достигле свој врхунац са укупно 42 земље које су припадале овом моделу друштвено-политичког уређења. За разлику од актуелне аутократизације, између 1974. и 2004. године изборни ауторитаризам се није ширио на штету демократије, већ првенствено на штету затворених аутократија (Schedler, 2013: 3).

Упркос демократском оптимизму, већ почетком 90-их година прошлог века аргентински политиколог Гиљермо О’Донел (Guillermo O’Donnell) упозоравао је на опасности предстојеће демократске ерозије. Овај аутор је антиципирао ауторитарне регресије, које се могу догађати кроз „изненадну смрт” или „спору смрт” демократије (O’Donnell, 1992: 19). Теоријски дискурс о демократизацији почео је значајно да се мења. У чланку „Крај транзицијске парадигме” (Carothers, 2002) Томас Каротерс је подвргао критичком преиспитивању кључне претпоставке, на којима се темељила ова парадигма, а нарочито тезу да удаљавање од ауторитарне владавине нужно доводи до демократије:

„Транзицијска парадигма је била производ одређеног времена – заносних раних дана трећег таласа – и то време је сада прошло. Неопходно је да демократски активисти пређу на нове оквире, нове дебате и, можда, на крају, нову парадигму политичке промене – ону која одговара данашњем пејзажу” (Ibid., 20).

До почетка 2000-их година обистиниле су се сумње у рана очекивања да ће се процес демократске транзиције одвијати једносмерно и да ће се с овим таласом демократизације окончати „ера изборног ауторитаризма” (Morse, 2012). Тада су истраживачи већ располагали солидним емпиријским показатељима, који јасно указују на растући тренд аутократизације, тј. на увећање броја држава које уводе значајне промене у правцу ауторитарности. У периоду који је означен као касни трећи талас демократизације (Haggard & Kaufman, 2016: 2) већина транзиционих процеса резултирала је најпре успостављањем тзв. нелибералних демократија, а потом и повратком компетитивних ауторитарних режима.

Да живимо у „ери изборног ауторитаризма” устврдио је пре 10 година Џонатан Морс, насловивши овом синтагмом свој чланак у часопису *World Politics* (Morse, 2012). Нагли пад либералне демократије отпочео је 2011, с најизраженијим последицама у азијско-пацифичком региону, источној Европи и централној Азији, а потом у Латинској Америци и на Карибима (V-Dem, 2022: 13). Исте године било је још више држава које су развијале аспекте демократије, па су, још 6–7 година након тога, извештаји процењивали да су глобални нивои демократије и даље високи: „Демократија је и даље на доброј позицији широм света. Глобални нивои демократије остају близу свог врхунског нивоа свих времена” (V-Dem, 2018). Међутим, у истом извештају В-Дема сигнализирано је да се у 2017. години (први пут од 1979) изједначио број држава (24) чије демократске референце назадују и број оних које демократски напредују. Тада је оцењено да опадање демократских атрибута (односно процес аутократизације) погађа 2,5 милијарди људи – односно једну трећину светске популације – и да добија на замаху (V-Dem, 2018: 6–7, 18–19).

Тренд дерогирања демократије широм света подржан је глобалним падом слободе и плурализма. Извештај „Фридом хауса” под насловом „Слобода у свету 2020” наводи да је број слободних земаља за последњих десет година опао за три одсто, док је за један одсто порастао удео неслободних, а за два одсто делимично слободних земаља. Овај документ саопштава да је 2019. година била 14. узастопна година опадања глобалне слободе и демократије (Рерусси, 2020). Коначно, 2021. године саопштен је забрињавајући податак да „свет није забележио тако мало демократизујућих држава од 1978. године”: свега 15 држава са укупно три одсто светске популације било је 2021. године у категорији демократизујућих држава. Међу њима, вишестраначки избори представљају индикатор који показује највећи напредак. Изузетно, демократизујуће земље Латинске Америке и Кариба оствариле су још већи напредак у области судских ограничења извршне власти, чинећи лидере одговорнијим него што су то били пре једне деценије. Ипак, током 2021. године само две државе су реализовале демократску транзицију са изборне аутократије на изборну демократију – Јерменија и Боливија. Насупрот томе, у истој години забележени су процеси аутократизације у чак 33 земље које насељава 2,8 милијарди људи (односно 36% светске популације), што представља највећи број држава које се аутократизују за последњих 50 година. У подручју Евроазије између 2010. и 2020. године догодио се пад демократских режима са 15 на 10, као и раст хибридних режима с три на 10. Сви анализирани индикатори указују на закључак да је на глобалном нивоу у току једне деценије (2011–2021) девастирано три деценије демократског раста. У последњој деценији демократија се сломила у седам од 10 држава које су се најинтензивније ауторитаризовале, при чему „ниједна држава у Северној Америци и Западној Европи није направила побољшања. У међувремену, две земље у Западној Европи и Северној Америци су се аутократизовале: Грчка и Сједињене Америчке Државе” (V-Dem, 2022: 19).

Европска унија се такође суочава с таласом аутократизације, будући да тренутно шест од 27 њених чланица подлеже овим процесима (V-Dem, 2022:18). Анализа В-Дема оцењује да постоје само две либералне демократије у источној Европи и централној Азији: Естонија и Летонија (V-Dem, 2020: 14). Међу чланицама Европске уније, Мађарска и Пољска сматрају се највећим аутократизаторима у последњој деценији. Мађарска је, према истраживањима В-Дема, регресирала у изборну аутократију још 2018, док „Фридом хаус” током 2020. године бележи пад Мађарске у хибридни режим. У Пољској се одвија процес аутократизације, нарочито када је реч о тенденцији озакоњења владине контроле над правосуђем и медијима, која је видљива последњих година. Пољска је изгубила статус либералне демократије 2020, нашавши се на листи „Фридом хауса” у категорији полуконсолидованих демократија. Овај талас погађа и Словенију, Хрватску, Чешку Републику и Грчку, које се

однедавно сматрају новим аутократизујућим земљама. Три источна суседа Европске уније се аутократизују, нарочито Белорусија (Ibid., 25). На западном Балкану су, такође 2020. године, две државе у статусу кандидата за чланство у ЕУ – Србија и Црна Гора регресирале из полуконсолидованих изборних демократија у категорију транзиционих или хибридних режима (Perucci, 2020: 12–13). И трећи кандидат за чланство у ЕУ Турска класификована је још 2013. године као изборна аутократија. Анализа свих епизода аутократизације, које су се одвијале у демократским режимима током прошлог века, открила је образац по коме приближно 80% ових процеса доводи до потпуног колапса демократије у предметним земљама. Утолико је занимљивије то што Мађарска и Турска засад опстају у рангу изборних аутократија. То може бити показатељ да се у овим државама темпо аутократизације ипак успорава у односу на претходне године (V-Dem, 2020: 23–24).

Имајући у виду сажет преглед главних тенденција, делују разборито кумулативне процене у квантитативним анализама, које саопштавају да је ниво демократије који је уживао просечан грађанин света 2021. године пао на стандарде карактеристичне за 1989. и за позни постхладноратовски период. Током 2021. број либералних демократија смањен је на ниво из 1995, дакле, на укупно 34 државе у којима живи само 13% светске популације. Мере но бројем припадајућих држава, изборне демократије и даље представљају други по обиму тип режима (након најбројнијих изборних аутократија). Међутим, мерено уделом популације, аутократије су у великој предности. Како број изборних демократија стагнира на 55 држава које настањује свега 16% светског становништва (V-Dem, 2022: 15), то значи да укупан удео светске популације која живи у некој форми демократског режима износи 29%. Либералне демократије су, у просеку, најслабије насељен тип политичког система, традиционално заступљен у државама Западне Европе, Северне Америке, Латинске Америке (поједине државе), Океаније и источне Азије. С друге стране, значајне и суштинске стопе аутократизације се последњих година манифестују у великим и многољудним државама, укључујући у то и Бразил, Индију, Русију, Турску, Сједињене Америчке Државе, Бангладеш, Танзанију, Тајланд и Филипине (V-Dem, 2018: 21; V-Dem, 2022: 19). Ове државе су регионалне, а неке међу њима и глобалне силе.

Збирно гледано, чак 70% светске популације или 5,4 милијарде људи живи у неком од аутократских режима (укључујући у то и изборне аутократије и диктатуре), почев од азијско-пацифичког региона, преко источне Европе и централне Азије, па до Блиског истока и Северне Африке (V-Dem, 2022: 12). Посебно забрињава податак да је само од 2020. до 2021. године број затворених аутократија или диктатура повећан са 25 на 30. У њима живи две милијарде људи или 26% светског становништва. Државе с највишим степеном аутократизације у последње три године биле су Авганистан, Обала Слоноваче,

Мјанмар, Словенија и Тунис. Према је овај тип режима био у опадању од 70-их година прошлог века и не тако давне 2012. године регистрован у рекордно ниском броју држава (20), само у 2021. државни удари вратили су пет земаља на режим затворене аутократије (Чад, Гвинеја, Мали, Мјанмар и талибанско преузимање власти у Авганистану) (V-Dem, 2022: 15). Ипак, политички систем изборне аутократије остаје најзаступљенији тип режима у свету, пошто обухвата 60 земаља са 44% светске популације, односно 3,4 милијарде становника. Спроводећи редовно вишестраначке изборе, уз дубоко и систематично кршење минималних либерално-демократских стандарда и подражавање демократских институција, изборни ауторитаризми опстају као најчешћи облик недемократског политичког режима у савременом свету.

3. Успон компетитивног ауторитаризма у савременој Европи

Појам *компетитивни ауторитаризам* уведен је у научни дискурс тек пре две деценије, у студији под насловом *Избори без демократије: Успон компетитивног ауторитаризма* (*Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism*), који су његови аутори Стивен Левицки (Steven Levitsky) и Лукан Веј (Lucan A. Way) публиковали у часопису *Journal of Democracy* (Levitsky & Way, 2002). Овај појам је произашао из потребе да се разлуче обрасци организовања политичке власти, у којима демократске институције и правила представљају регуларни канал, путем ког се опозиција легално и легитимно надмеће за власт с владајућим политичким странкама, од оних режима у којима се демократске институције и правила инструментално (зло)употребљавају за легитимисање постојећег аутократског вођства. Аутори су у следећем заједничком делу *Компетитивни ауторитаризам: Хибридни режими после Хладног рата* (*Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*) овај политички режим, у ком коегзистенција демократских институција и аутократских пракси резултира стварном, али не и поштенom изборном конкуренцијом, формулисали као типичан пост-хладноратовски феномен (Levitsky & Way, 2010).

Компетитивни ауторитаризам се обично дефинише као *хибридни* (или *транзициони*) режим, тј. концепт друштвеног и политичког устројства карактеристичан по мешовитим преплетима демократских вредности и ауторитарних пракси. Методологија „Фридом хауса” као синонимне термине користи „хибридни” и „транзициони” режим, посматрајући их као јединствену групу изборних демократија с крхким демократским институцијама и значајним изазовима за заштиту политичких права и грађанских слобода. С друге стране, научна класификација, коју су одвојено елаборирали Шендлер, Левицки и Веј, јасно ускрађује демократско признање хибридним режимима (Schedler,

2013: 81; Levitsky & Way, 2002: 52, 103). Уважавајући концептуалне нијансе када се аутори одређују према режимима с мање или више демократских или аутократских индикатора, наша студија диференцира изборне аутократије у спектру хибридних режима као системе вршења власти, које карактеришу одступања од конвенционалних минималних стандарда за демократију и систематска кршења либерално-демократских норми. Да би се ускратило демократско признање неком граничном режиму, није довољно да ова кршења буду спорадична и повремена. Ипак, ови режими нису ни потпуно ауторитарни, јер интегришу формалне репрезентативне институције и формалне демократске процедуре. Кључни индикатор да би се хибридни режим квалификовао не као демократски, већ као ауторитарни јесте када његов институционални амбијент представничке демократије трпи такве опструкције, које блокирају или паралишу функционалност демократских институција и процедура – премда их формално не укидају (за разлику од јасно опредељених ауторитарних режима). Аутори често на примеру Мађарске илуструју систем који еродира демократију концентрацијом политичке и економске моћи, кршењем слободе избора и медија, злоупотребама државних ресурса у корист владајуће странке, партијском узурпацијом независних институција, притисцима на опозицију, новинаре и организације цивилног друштва, економским условљавањем и правним узнемиравањем, корупцијом и кооптацијом, не укидајући истовремено формално типичне представничке институције (Cianetti et al., 2018: 244–245).

Вредносни предзнак уз тип компетитивних ауторитарних режима значајно је измењен у периоду од завршетка Хладног рата до данас. У току 20. века многе државе су направиле прелаз са затворених ауторитарних режима на компетитивне и демократске режиме (Levitsky & Way, 2010). Ова транзиција аутократских режима у постколонијалном свету одвијала се под окриљем либерално-демократског таласа, који је своје мобилизаторске снаге усмерио превасходно против војних режима и једнопартијских држава, померивши фокус с протежирања ефикасних представничких институција у европским полууставним монархијама или латиноамеричким изборним олигархијама. Тим пре што су многи од потоњих наведених режима начинили ограничене уступке либералном наслеђу, као што је делимична и условна толеранција за грађанске слободе, удруживање грађана и одржавање парламентарних избора (Schedler, 2013: 60). Стога је постхладноратовска епоха преображавања затворених аутократија у изборне ауторитарне режиме донела необичан поредак: аутократије су чином самопорицања прихватале формални институционални оквир свог системског конкурента, либералне демократије. Читав сет представничких либерално-демократских институција инкорпориран је у ауторитарне структуре (вишестраначки избори, уставни судови, независне агенције, независни медији, удружења грађана), створивши политичке

системе изборних аутократија, који се у својим кључним институционалним формама практично више нису разликовали од либералних демократија.

Дакле, победнички Запад је након Хладног рата фаворизовао успон компетитивног ауторитаризма тако што је ову режимску категорију перципирао као непријатељски настројену према диктатури и другим формама затворене аутократије, која ће послужити као нестабилни транзит ка развијеним демократијама (Levitsky & Way, 2020: 52). Колапсом комунизма и распадом Совјетског Савеза 1991. године успостављен је скоро двадесетогодишњи период западне либералне хегемоније, у којој су Сједињене Америчке Државе држале водећу позицију својом војном, економском и политичком моћи. Током 1990-их година ова моћ је промовисала западне хегемоне као синоним за „међународну заједницу”. Скоро све владајуће елите широм света примале су „снажне подстицаје да усвоје политичке институције западног типа” (Levitsky & Way, 2020: 52). Ови спољни притисци да се имплементира либерална демократија у бившим чланицама Варшавског пакта и другим бившим аутократијама спровођени су различитим средствима, од економских до војних акција, и били су најуспешнији у државама које су имале највећу зависност од Запада или највећу блискост са Западом (географску, економску, војну, културну итд.), дакле у Централној и Источној Европи. Оне пак ауторитарне државе, које су располагале неким виталним или одбрамбеним ресурсом, попут нафте, нуклеарног наоружања или огромних домаћих тржишта, одупрле су се снажном таласу демократизације по узору на западни систем (Кина и Индија, на пример).

Скоро све државе Централне и Источне Европе отпочеле су процесе политичке либерализације још и пре завршетка Хладног рата, а поједине чак и знатно пре него што је на чело Комунистичке партије СССР-а ступио Михаил Горбачов – први „владар” Совјетског Савеза, који је покушао да либерализује совјетску државну економију и реформише Комунистичку партију. Његова реформа спољне политике, најављена 1988. године, заснивала се на напуштању тзв. Брежњевљеве доктрине, чиме је, практично, чланицама Источног блока дозвољено да напусте Варшавски пакт и концепт „ограниченог суверенитета”, односно да почну самостално да воде своју унутрашњу политику. Пре ове одлуке, монопол Комунистичке партије у земљама Централне и Источне Европе, које су покушавале да се либерализују, остајао је ненарушен. Шнајдер и Шмитер (Schneider & Schmitter, 2004) наводе да су Мађарска и Словенија започеле своје ефемерне политичке либерализације још пре 1980. године, као и Пољска – у којој је војни удар 1981. поништио те покушаје, те Чехословачка – која је почела да се либерализује непосредно пре пада комунистичког режима, док су Бугарска и Румунија биле на зачељу овог таласа (Ibid., 78). Реформе су свој пуни замах постигле тек након 1990. године, када је и *de facto* и *de jure* уклоњена совјетска превласт у Централној и Источној Европи и окончан

Хладни рат. Процесу демократизације у бившим комунистичким земљама претходила је, дакле, политичка и економска либерализација.

Временски оквир и темпо демократске транзиције није био уједначен у посткомунистичким и другим постаутократским европским државама. Левитски и Веј (2002) сугеришу да „различите мешавине ауторитарних и демократских карактеристика имају различите историјске корене (...) и изгледе за демократију” (Levitsky & Way, 2002: 52). Шнајдер и Шмитер показују нешто занимљиво: три јужноевропске земље – Португалија, Грчка и Шпанија – ступиле су једновремено у транзицију (1974–1975) и прошле сличан образац у трајању од приближно 20 година, док нису достигле сопствене максималне нивое демократије (Schneider & Schmitter, 2004: 81). За разлику од овог јужноевропског искуства демократизације, земље Централне и Источне Европе имале су знатно бржи напредак, остваривши већ до краја 1990-их година високе оцене индекса демократије. Међу њима, најбрже се консолидовала Словенија. Ово практично значи да је бившим комунистичким земљама ЦИЕ требало знатно мање времена да спроведу трансформацију политичког и економског режима него поменутим земљама јужне Европе, које нису биле оптерећене комунистичким тоталитарним наслеђем и у којима је, дакле, било потребно спровести само реформу политичких институција: „Овим земљама је требало отприлике осам година да остваре средњи резултат већи од десет. Поређења ради, јужноевропским успешним причама, било је потребно дупло више (приближно 14 година)” (Schneider & Schmitter, 2004: 83–84). Једино су у бившим совјетским републикама ефекти демократске трансформације остали трајно ниски.

Гледајући целину бившег Источног блока, првобитне претпоставке о малој вероватноћи успешне демократизације заснивале су се на уверењу да је наслеђе комунистичке владавине дуго, између 40 и 70 година, лишило ове земље друштвених и културних предуслова за развој демократије. Међутим, пројекат демократизације је у почетку енергично напредовао. Његов круцијални елемент – институција вишестраначких избора, у постхладноратовском периоду имплементирана је широм света, како у оним државама које су имале повољне услове за демократизацију, тако и у оним другима, у којима је

„...спољни притисак приморао њихове елите да дозволе одређени степен плурализма и изборне конкуренције. То су биле земље које је, према скоро свим постојећим друштвеним истраживањима, 'требало' да буду ауторитарне (...). Тако су режими који би врло вероватно били потпуне диктатуре у другом историјском контексту постали хибридни у току постхладноратовске ере” (Levitsky & Way, 2020:52).

Међу њима аутори наводе неевропске осиромашене земље с нефункционалним државним апаратом, малобројном средњом класом, слабом опозицијом и грађанским друштвом (Хаити, Мадагаскар и Мали), затим евроазијске

посткомунистичке земље с превеликим територијама и неразвијеним приватним сектором (Јерменија, Белорусија, Русија и Украјина), као и оне које комбинују неке од наведених карактеристика (Албанија, Камбоџа, Северна Македонија и Румунија) (*Ibidem*).

Прво петнаестогодишње раздобље демократизације након колапса совијетског комунизма диктирано је политичком хегемонијом Запада, са снажном лидерском позицијом Сједињених Америчких Држава. Крајем 80-их и почетком 90-их година прошлог века у политичком дискурсу Запада политички режими са одликама (касније у литератури појмовно дефинисаног) компетитивног ауторитаризма пројектовани су као нестабилни – будући да су били перципирани као прелазни режими ка политичком систему консолидоване демократије. Перцепција њихове нестабилности произлазила је из широког обима веза између региона Централне и Источне Европе с политичким Западом, који је у процесу инванзивне демократизације бивших комунистичких држава политичким, економским и другим мерама отежавао опстанак компетитивних ауторитаризама. Главни извор нестабилности овог типа режима била је наметнута комплексна коегзистенција аутократских метода владања (које су усмерене на одржавање власти) с нормативним демократским поретком (отеловљеним у захтевима за вишестраначке, слободне и поштене изборе, те у систему законодавних тела, судова и независних медија, који отварају прилике за опозиционе политичке играче) (Levitsky & Way, 2002: 59). Доминантан светски поредак је држао сувише високом цену грубог кршења либерално-демократских правила за ауторитарне властодршце из демократизујућих земаља, претећи им међународном изолацијом, економским санкцијама и штавише војним интервенцијама.

Врло брзо након завршетка Хладног рата показала се несталност и променљивост природе политичког режима у државама које су ушле у процес демократизације. У поменутој књизи (Levitsky & Way, 2010) аутори истражују историјску динамику компетитивног ауторитаризма, показујући како се овај хибридни режим у неким земљама демократизовао, у другим преобразио у потпуни ауторитаризам, док је у трећим периодично лавирао између демократије и ауторитаризма. Анализирајући промене у 35 компетитивних ауторитарних режима између 1990. и 2019. године, Левицки и Веј су у 2019. класификовали њих 15 као демократизоване (Албанију, Јерменију, Хрватску, Доминиканску Републику, Грузију, Гану, Гвајану, Малезију, Мексико, Молдавију, Перу, Румунију, Словачку, Тајван и Украјину). Оценили су да се у шест држава најпре догодила демократизација, па потом и регресија до компетитивног ауторитаризма (Бенину, Северној Македонији, Малију, Никарагви, Сенегалу и Србији), четири режима су пала у хегемонистичке или затворене аутократије у овом периоду (Белорусија, Камбоџа, Камерун и Русија), док је 10 земаља остало верно типу компетитивног ауторитаризма

(Боцвана, Габон, Хаити, Кенија, Мадагаскар, Малави, Мозамбик, Танзанија, Замбија и Зимбабве) (Levitsky & Way, 2020: 51–52). До 2004. скоро сваки компетитивни ауторитарни режим у Централној и Источној Европи (као и у Јужној Америци) био је делимично демократизован. Ипак, између 2004. и 2019. у многим од демократизујућих држава наступила је регресија успостављених институција демократије и, последично томе, приближавање режима ауторитарним обрасцима да би се до 2019. године ауторитаризам као облик власти поново појавио у оба ова региона.

Стога Кристофер Каротерс (Cristofer Carothers) у наслову научног чланка из 2018. уз појам компетитивног ауторитаризма користи синтагму „изненађујућа нестабилност”, указујући на појачан тренд де-демократизујућих трансформација у савремено доба (Carothers, 2018):

„Почетком 2000-их, након што многе земље које су кренуле у транзицију 1980-их и 1990-их нису успеле да постану консолидоване демократије, политиколози су истакли појаву онога што су назвали 'хибридним' режимима. То су били режими који су комбиновали суштинска ауторитарна обележја са демократским” (Ibid., 129).

Повлачење демократије одвијало се до различитих нивоа у широком спектру хибридних режима и најчешће није довело до потпуног слома демократије, већ је резултирало успостављањем неког модалитета хибридног режима, ком данас припада већина политичких система на свету. У хибридним политичким системима у последњих четврт века било је различитих варијација. Ипак, укупан број компетитивних аутократија остао је релативно стабилан – док је између 1990. и 1995. године регистровано укупно 35 оваквих режима у планетарним оквирима, у 2019. регистровано је 32. То значи да је, у целини гледано, феномен компетитивног ауторитаризма показао неочекивану постојаност.

Поставља се питање како објаснити овај феномен постојаности. Опстанак ауторитаризма и пад демократије у натполовичној већини земаља које су 1990-их биле обухваћене процесом либерализације и демократизације Левицки и Веј објашњавају једноставном чињеницом да првобитни услови нису потрајали – почетком 21. века дошло је до значајних промена у светском поретку. „Западни демократски притисак је ослабио у односу на 1990-е (...) аутократско понашање више не изазива скупу казнену реакцију међународне заједнице. Другим речима, спољна цена ауторитарности је смањена” (Levitsky & Way, 2020: 55). Јасно је да је свет данас мање непријатељски расположен према ауторитаризму него што је то био случај у првој деценији након окончања Хладног рата. Глобални тренд опадања индекса слободе и демократије последњих година, као и усложњавање изазова за либералне демократије у друштвима с дужом демократском традицијом (ЕУ и САД) и

јачање популистичких снага видимо као последицу неколико кључних промена у новом миленијуму (опширније видети у: Milutinović, 2023).

4. Аутократизација мења природу?

Истраживаче посебно интригира чињеница да актуелни процеси аутократизације мењају своју природу, пружајући изазове познатим теоријским пропозицијама. Кредибилни институти и друге организације које се баве истраживањем демократије и политичких и људских права, указују на то да процеси аутократизације политичких система последњих година одступају од оквира који су карактеристични за тзв. повратни талас. Овакав закључак заснива се на поређењу с прва два таласа демократизације, који су били праћени снажним реверзидбилним таласима де-демократизације и аутократизације (Huntington, 2016: 290–291).

Транзиције из демократије у ауторитаризам у прошлости су често изазивали страни актери, са подршком народа или без ње. Оне су неретко извођене у формама војних удара и ратних освајања, и генерисале су историјски нове облике ауторитарне владавине (на пример, фашизам), који су се ослањали на омасовљење друштвене мобилизације и политичког учешћа. Премда узроке и механизме претходних таласа аутократизације не можемо поистоветити с актуелним трендом, њихова искуства могу да послуже за разумевање потенцијалног трећег реверзидбилног таласа. Квалитативна анализа В-Дема из 2022. године препознаје специфичне инструменте аутократизације, који уносе новине у односу на познате облике недемократске транзиције.

Најпре, појава без преседана у 2021. години био је *талас токсичне друштвене и пољитичке поларизације*, која је израсла у глобални тренд. Испомавило се да погађа све регионе и различите државе, независно од њихове величине, економског развоја и степена демократије, као и све типове режима (V-Dem, 2022: 36). У прилог овој тврдњи, истраживања илуструју да су високи нивои поларизације погодили не само државе које се аутократизују (Бразил, Индију и Србију) или оне које су недавно доживеле политичке кризе (Хонг Конг, Мјанмар, Тунис и Украјину) већ и либералне демократије Западне Европе (Немачку, Португалију, Шпанију), као и у Северну Америку. Извештаји, такође, документују да је поларизација ескалирала до екстремних нивоа, постајући „токсична” у 40 држава, док је опала у само шест земаља. По правилу, ескалација до токсичне поларизације у свим случајевима има штетан утицај на демократске капацитете друштва, што се емпиријски утврђује снижавањем индекса либералне демократије (ЛДИ) (V-Dem, 2022: 32–33). Дизајн токсичне поларизације уоквирују типичне популистичке кампање у матрици „ми против њих”, чија је главна сврха да дестабилизују морални

легитимитет „других” и истовремено мобилишу интегрисуће аспекте „нас”. Употреба говора мржње представља неизоставан „декор” поларизујућег дискурса. Његове консеквенце су у политичкој култури погођеног друштва веома ефикасне. Следбеници принципијелно прихватају ракурс протагонисте поларизације, који своје политичке противнике најпре препознаје као нелегитимне, а затим неретко и као егзистенцијалну или националну претњу. Антиплуралистички оквир допушта да демократске норме и правила вреди прогласити нелегитимним и оставити их по страни у име вишег моралног ауторитета, какав је, на пример, постизање апсолутног циља „спасавања нације”. Истраживања наглашавају да управо овај аргумент садржи снажан интегрисући и мобилисући капацитет.

Доказан је узрочни однос између поларизације и аутократизације: грађани у високополаризованом окружењу показују више спремности и одлучности да изоставе демократске принципе у име вишег оправдавајућег циља (V-Dem, 2022: 48). На овај начин токсични нивои поларизације помажу изборне победе антиплуралиста, оснаживање њихових агенди и консолидацију ауторитарне власти. Штавише, овај однос је узајаман, јер аутократски лидери, кад преузму власт, исцрпљују политичку и друштвену поларизацију и дозирају је употребом увредљиве, инкриминишуће и искључујуће реторике. Промовисање говора мржње, који таргетира политичке противнике и мањинске друштвене групе, подстиче ескалацију токсичне поларизације и даље отвара просторе за продубљивање аутократизације.

Нови трендови који подстичу аутократизацију везани су и за *сиритешко коришћење дезинформација*. Дезинформације и лажне вести су у порасту широм света и аутократске елите их организовано пласирају посредством дигиталних медија. Оне су практично легитимизоване као средство за манипулисање домаћим и иностраним јавним мњењем, које аутократске владе стандардно користе како би побољшале своју репутацију на оба терена (World Bank, 2021). Најчешће се дистрибуирају посредством друштвених медија и онлајн портала, а предмет манипулације су обично званични статистички подаци о горућим питањима од јавног интереса, било да је то управљање пандемијом вируса корона, економски раст или безбедносни ризици (V-Dem, 2022: 30). Највећа невоља је у томе што су у антиплуралистичким режимима грађани приморани да се ослањају управо на информације којима управља ауторитарна власт, будући да је приступ диверсификованим изворима информација по правилу сужен или онемогућен. Сузбијање медијског плурализма јасно је изражено у свим земљама које се аутократизују и има своју очигледну сврху у консолидовању или очувању хегемоније ауторитарне власти. Као стандардно средство политичке борбе аутократских елита, кампање дезинформација и лажних вести у поларизујућем маниру таргетирају опозиционе странке и критичке медије ради њиховог дискредитовања

и урушавања. Ауторитарни режими интервенишу у медијском систему на много начина, на пример, директним или индиректним контролисањем медијских предузећа, утицањем на уређивачку политику медија, финансијским условљавањима, спровођењем законите или незаконите цензуре, ограничавањем доступности интернета, филтрирањем, блокирањем и про-извољним уклањањем одређених садржаја на мрежи и тако даље. Медијски пејзаж, који карактерише недостатак транспарентности и доступности података од јавног значаја, затим слабење законске и судске гаранције за заштиту права на информисање, као и неприступачност надлежних институција и саморегулаторних агенција, ствара погодно тле за рађање системски новог облика ауторитарности, који је још Хантингтон антиципирао као потенцијалну „технократску електронску диктатуру” (Huntington, 1991: 294). Она би могла бити легитимисана управо способношћу аутократске власти да манипулише информацијама, медијима и софистицираним средствима комуникације. Земље Блиског истока и Северне Африке пословично подлежу највишим ризицима, али се последњих година раст ризика уочава и у Западној Европи и Северној Америци. Свеукупни ефекти аутократизације између 2011. и 2021. године најснажније су погодили управо слободу изражавања и аутономију медија, поред других либералних и делиберативних компонената демократије, слободу удруживања, регуларност избора и владавину права (V-Dem, 2022: 16).

Пре свега и за разлику од многих других аспеката демократије, *више-сйраначки избори* – као њен базични институт – опстају, али су *подложни сйрашћеијама обесмишљавања*. Истраживање В-Дема налази да су владе 25 земаља очигледно подривале аутономију тела надлежних за управљање изборима у протеклих десет година (V-Dem, 2022: 12). Институционални и делиберативни оквири изборног надметања урушавају се у аутократизујућим друштвима континуираним подривањем слободе медија, слободе изражавања и владавине права. Избори, а нарочито они ванредни, често су коришћени у аутократизујућим режимима као одлична прилика да се суспендује редовно вршење власти, да се интензивира кампања против опозиције и да се државни ресурси ставе у службу владајуће странке (Bieber, 2020: 139, 145–147).

Поред избора, у оптицају су и различите друге *кризе, које йроизводе ау-йорийшарне власйи* како би пројектовале што већу извесност у политичком окружењу. Лидери могу манипулисати потенцијалним претњама које угрожавају државу, а које долазе било од стварних или наводних спољних непријатеља, било од таквих деловања изнутра. У категорији претњи може се употребити потпуно измишљена завера, лажна вест о државном удару или покушају пуча. Други извори кризе наслањају се на билатералне односе с неким од суседа или на унутрашње међуетничке односе (Bieber, 2020: 145–147).

Активирање и уоквиравање одговарајуће претње отвара различите могућности за идентификовање спољних непријатеља, представљање опозиције као издајничке и скретање пажње с реалних проблема. На Западном Балкану репертоар манипулативних алатки се нарочито често ослања на колективно сећање на понављане међуетничке сукобе и с тиме повезане страхове од обнављања насиља, те се користи за стварање напетости и подилажење мобилишућим етнонационалистичким дискурсима. На овај начин, континуираним генерисањем криза и њиховим накнадним управљањем, постиже се трајна суспензија демократског политичког живота. Андреас Шедлер је објаснио како је управљање политикама неизвесности један од главних изазова с којима се сучељавају ауторитарни режими (Schedler, 2013:135–139). Стога њихов циљ није елиминисање кризе, већ умањивање неизвесности пројектовањем криза које је режим у стању да контролише. Перманентно медијски презентована способност политичког лидера да деескалира кризу уверава бираче у његову рационалност и способност да успешно савладава потенцијалне противнике и да сачува стабилност. Стална производња латентног стања угрожености представља циљ по себи, као издашан ресурс из којег ауторитарни лидери црпу легитимитет за своју владавину и учвршћују подршку за њу.

Аспект демократије који је највише нарушен у актуелном процесу аутократизације јесте *слобода изражавања*. У рекордних 35 земаља 2021. године регистровано је значајно погоршање слободе изражавања, односно уочено је да су три пута бројније оне државе које назадују него оне које напредују према овом индикатору. Феномен урушавања слободе изражавања присутан је и у слободним и демократским државама. У једној петини земаља које „Фридом хаус” класификује као слободне регистровано је смањење сопствених оцена слободе медија за последњих пет година (Repucci, 2019). Међутим, „у изборним аутократијама обрасци аутократизације одражавају много директнији, шири напад на кључне демократске институције и слободе. Слобода изражавања и квалитет јавне дебате су у силазној путањи у многим земљама” (V-Dem, 2018: 28). Извештај *Варијетети демократије (Varieties of Democracy)* из 2018. године илуструје матрицу сужавања плуралистичког дискурса у разним областима аутократизујућег друштвеног живота:

„Државна цензура медија и узнемиравање новинара могу се постепено одвијати релативно опскурним средствима, као што су подстицање, застрашивање и кооптација. Ове тактике природно доводе до растућих нивоа аутоцензура и смањења експлицитних критика изречених у медијима на рачун владе. Очекивана последица је ужи опсег политичких перспектива у јавној сфери, као и општи пад слободе изражавања. Слично томе, лидери могу постепено ограничавати дозвољени простор аутономним академским круговима, организацијама цивилног друштва и институцијама културе

како би ослабили њихове способности да функционишу као продемократски актери, истовремено стварајући све виши ниво прихватљивости таквих мера” (V-Dem, 2018: 27).

Следствено томе, у 21 земљи која се аутократизује (од укупно 33 такве земље) евидентирано је значајно погоршање слободе медија и безбедности новинара (односно раст цензуре) током прошле године. Описани механизам аутократизације поткопава делиберативне аспекте демократије. Креирање политичке културе, која има све мање толеранције за различитости и дискусију, коришћењем контрааргумената резултира смањивањем друштвених капацитета за демократску делиберацију. Ови процеси се тумаче као сигнал токсичне поларизације и опажени су у 32 државе. Оцењени су као „огромна промена” у односу на стање из 2011. године, када је слабљење делиберативне компоненте демократије било интензивно само у пет нација света (V-Dem, 2022: 6).

Пораст медијске цензуре прати сузбијање организација цивилног друштва, које се током 2022. године погоршало у 22 аутократизујуће земље, односно у 44 земље током последње деценије. Како статистика показује, „у највећем броју земаља у последњем десетогодишту порастао је индекс репресије према организацијама цивилног друштва, а за њим и индикатор који указује на све веће претње слободи изражавања и медијима” (V-Dem, 2022: 16–17). „Проблем фрагментиране опозиције и слабог цивилног друштва структурно је уграђен у режим компетитивног ауторитаризма” (Bieber, 2020: 176), а наведени подаци позиционирају управо ове две категорије у сам врх индикатора демократије, које је аутократизација највише ослабила.

Будући да је ток аутократизације на светском нивоу убрзан током последњих неколико година, актуелна и будућа истраживања ће неминовно настојати да понуде одговоре на питање какав је утицај одређених контекстуалних условљености на убрзавање овог тренда. Приоритетни феномен, чији утицај вреди размотрити са социолошке и политиколошке стране, јесте недавна пандемија вируса корона. Приоритетан је, зато што је појава непознатог патогена типа вируса короне крајем 2019. године

„унела јединствен и драматичан поремећај у савремени поредак јавног и приватног живота широм света. Са ширењем болести узроковане новим смртоносним корона вирусом – ковид 19 (COVID-19), промовисан је императив заштите јавног здравља и појединачне здравствене безбедности грађана као највиши јавни интерес. У том циљу је легитимизирана примена – за друштва либералне демократије – неуобичајених и непопуларних интервениционистичких мера, како у систему јавног здравља и безбедности, тако и у областима економске и медијске политике” (Milutinović, 2020: 28).

Извештаји о демократији Института В-Дем за 2019, 2020. и 2021. годину били су у знатној мери посвећени управо овим питањима и дају корисне

одговоре за даља упоредна истраживања. Истраживања су утврдила дво-струку правилност.

Прво, пандемија је имала „ограничене директне ефекте на глобални тренд пада демократије” (V-Dem, 2022:17). То значи да се талас аутократијације већ био раширио широм света, те су лидери аутократизујућих земаља искористили предност пандемије за даљу консолидацију власти. Њима је ишла наруку хаотичност тренутка у коме је дошло до значајних кршења међународних стандарда у погледу тога шта је владама дозвољено да ураде као одговор на пандемију. Већина прекршаја људских права догодила се у аутократским земљама, али извештај на пројекту „Pandemic Backsliding” открио је да су нека кршења забележена и у демократским земљама (укупно 57 земаља начинило је умерене прекршаје, а 44 земље имале су велика кршења међународних норми) (V-Dem, 2022: 17).

Друга правилност коју су маркирала истраживања односи се на утицај пандемије вируса корона на продемократску мобилизацију. Популистички покрети нису изашли из националних оквира и постали глобални. Насупрот томе, извештај о демократији је утврдио да се 2019. године интензивирала продемократска мобилизација као реакција на аутократијацију широм света. Масовна мобилизација грађана окренула се против репресивних мера, које су владе уводиле с образложењем заштите јавног здравља и борбе против пандемије. У току последње две године организован је низ протеста широм света, али су у појединим државама избили и нереди због ограничавања кретања грађана, слободе окупљања, прописивања обавезне вакцинације и других мера. Међутим, ова масовна мобилизација је 2019. достигла највиши ниво, а већ следеће године наступило је њено благо опадање, јер је пандемија својим природним током спречавала ширу мобилизацију током 2020. и 2021. године. Ипак, ни ситуациона масовна мобилизација грађана 2019. није резултирала успостављањем ширег и стабилнијег фронта продемократске мобилизације. Недовољност продемократске мобилизације и даље увећава ризике да се аутократијација убрза и продубљује без препрека (V-Dem, 2020: 26).

Стога искрсавају пројекције нових претњи, будући да аутократизирајући лидери предузимају храбрије акције него у блиској прошлости. Они не одбацују ни политичко насиље у перспективи, а нарочито су застрашујуће њихове националистичке и проратне агенде, које користе како би ојачавали аутократске програме. У том погледу, политиколошким и социолошким анализама савременог процеса аутократијације неопходно је прикључити и интензивна дисциплинарна и интердисциплинарна емпиријска и теоријска истраживања актуелног рата у Украјини, који траје од руског напада на ову земљу у фебруару 2022. Студије међународних правних аспеката напада Руске Федерације на Украјину, геополитичког контекста и политичких

последица овог рата, као и његових изазова за економску и енергетску сигурност, могле би обезбедити значајне ресурсе за разумевање променљиве природе и за антиципирање будуће динамике аутократизације. У овом тренутку могу се претпоставити снажни утицаји ове безбедносне кризе на истоку Европе на будуће односе демократија и аутократија у ширим оквирима.

5. Закључна промишљања

Нови поредак се „још није родио” (позајмљујемо чувену Грамшијеву сентенцу, доиста у измењеној контекстуалности), а питање је како ће он изгледати. Скоро је немогуће замислити да ће актуелне институције, које већ управљају својеврсном постлибералном транзицијом политичког система, деконструисати матрицу која их одржава. Обнова либерално-демократског поретка неће бити могућа у савременом премреженом и деполитизованом свету. Снажна промоција индивидуализације и фрагментизације друштва подржана је дигиталним комуникацијским технологијама. Оне на фундаментално нов начин повезују заједнице у којима нема капацитета за мобилизацију политичке акције у традиционалном смислу. Либерални демократски поредак је у последњих пола века ипак обезбедио елементарне услове за удобан живот својих резидената, лишен суштинских егзистенцијалних брига, ратова светских размера, отворене репресије и мобилишуће бригае за опстанак. Својеврсна атомизација друштва као политичког агенса удружена је с још једном важном одликом западне цивилизације, коју бисмо могли означити као утонулоост у конформизам.

Како „нема враћања на старо”, Мануел Кастелс предвиђа две опције: или ће се у будућности учврстити још мање редистрибутиван модел капитализма, „који ће дати апсолутни приоритет стабилности и рентабилности финансијског система, држећи на одстојању било какву дубоку социјалну реформу” (Kastels, 2022: 123), или ће ојачати нови модел развоја, подржан политиком која ће опорезовати финансијски и технолошки капитал на глобалним тржиштима и имати више сензибилитета за потребе социјалне редистрибуције, али и еколошке транзиције. Ово су прилично дихотомне перспективе, али трансформација је већ увелико почела и свака ће, без сумње, зависити од снаге и стабилности политичких институција да је спроведу, као и од њиховог политичког легитимитета. Без чврстих институционалних предуслова биће немогуће управљати економским, социјалним, безбедносним, здравственим и другим кризама у попришту политичке борбе ова два модела. Управо у име „стабилности” и „легитимитета”, савремени аналитичари и практичари, углавном с позиција одређене политичке, економске или идеолошке рентабилности, са све више опортунизма прихватају опције

тзв. неоауторитаризма. Готово да је пресахнуо сваки убедљиви покушај да се докаже могућом релегитимизација либералне демократије. Читав свет је политички обухваћен једним динамичним и неизвесним ковитлацем транзиције. У великом делу света политичка моћ се интензивно концентрише у рукама једне особе или веома ограничене групе људи. У овој фази више није могуће искључити чак ни појаву неког новог облика тоталитаризма у блиској будућности. Забрињавајућа предикција могућих неототалитаризама заснована је на разним формама етноцентризама, радикализације, ксенофобије, фундаментализма, тј. на богатом савременом репертоару жестоког одбацивања другости и различитости, али још не инкарнира традиционалне тоталитарне шаблоне у виду снажно организованих војних структура (фаланги) с амбицијом да насилним путем преобличе светски поредак.

Када истраживачи који су склони депресивним антиципацијама све већег раста аутократских моћи ламентирају над либералнодемократским идеалом којег је „прегазило време”, успротиви им се продемократска прогностичка аргументација. Према овим уверењима, актуелни демократски пад у регионима Централне и Југоисточне Европе, који је наступио након трећег таласа демократизације, ипак није довео до реципрочног трећег таласа аутократизације (Вуон, 2022: 9). Упркос томе што савремени поредак све више толерише ауторитаризам, приличан број земаља стагнира у сивој зони хибридног режима, где се још примењују нека правила демократије и, заправо, веома ретко у потпуности одбацују. „Популизам слаби либералне институције, често гурајући демократије у компетитивни ауторитаризам, али ретко укида изборну конкуренцију”, закључују Левицки и Веј (Levitsky & Way, 2020:57). Чак и земље с веома неповољним условима за демократију – Бенин, Гамбија, Хаити, Киргистан, Либерија, Малави, Мали, Монголија, Сијера Леоне – избегавају пад у неку форму затворене ауторитарности или диктатуре и остају компетитивно ауторитарне (*Ibid.*, 56). Николај Маринов (Nikolay Marinov) и Хејн Хуманс (Hein Goemans) показали су да у савремено доба чак и војни удари ретко доводе до диктатуре. Већину пучева након Хладног рата пратили су компетитивни избори, а ови аутори то објашњавају зависношћу од помоћи Запада, која повећава шансе да пучистички режими одрже ове изборе. Управо ови режими су најподложнији спољним притисцима, док високи нивои економског развоја значајно умањују шансе да се у некој земљи реализује државни удар (Marinov & Goemans, 2014). Истраживачи претпостављају још неколико фактора, који потпомажу отпорност компетитивних ауторитарних режима:

(а) За разлику од 20-их и 30-их година прошлог века, када су широке масе пригрлиле фашизам и комунизам као алтернативе либералној демократији, а добро организоване странке и покрети их подржавали, или од 1960-их и 1970-их година, када су ове идеологије прихватили престижни лидери

трећег света, на почетку 21. века није се појавио тако успешан идеолошки модел, који на неки кардиналан начин оспорава либералнодемократски идеал. Западне либералне демократије још су и најутицајније државе света у погледу економских и војних ресурса, а обимни финансијски и други ресурси, који су у овим државама доступни опозиционим организацијама, чине знатно тежим нагињање терена ка ауторитаризму него у земљама с ниским приходима, нелинеарном демократском традицијом, славим институцијама, неразвијеном владавином права, попут Турске, Србије или Украјине.

(б) Иако се актуелни либералнодемократски политички системи суочавају са изазовима урушавања представничких и делиберативних установа, институција вишестраначких избора и даље је неупитна и на њу се гледа као на најлегитимније средство за успон на власт. Премда грађани могу бити дубоко непосвећени другим принципима либералне демократије, они преферирају компетитивне изборе као прилику да искажу незадовољство.

(в) На први поглед парадоксално, али слабост и неефикасност државног апарата у многим аутократизујућим државама ипак отежавају консолидацију ауторитарне хегемоније. Ауторитарним лидерима недостају адекватни организациони ресурси и ресурси принуде (ефикасна бирократија и добро финансиране безбедносне снаге), који су неопходни како би се њихова контрола чвршће консолидовала у хегемонистичкој варијанти ауторитарног режима. Стога се две трећине компетитивних ауторитаризама (21 од 32) налази управо у афричким регионима с најслабијим државама на свету (Cassani & Carbone, 2015; Levitsky & Way, 2020: 57–59).

(г) Коначно, недостатак регионалне сарадње аутократа у организованом облику представља препреку успостављању некакве „аутократске интернационале”. Идеолошка усмерења ових режима непомирљиво се разликују. Ова чињеница не омета ауторитарне лидере да се међусобно солидарису када је неко од њих угрожен, али оваква тактичка заједништва немају ширу програмску подлогу. Са своје стране, најснажније нелибералне силе Русија и Кина, осим што подржавају своје геополитичке савезнике, настојећи да ослабе сопствене ривале, у супстанцијалном смислу чине релативно мало на промовисању ауторитарних пројеката као таквих изван сопствених граница. Тако да, ако можемо уопште говорити о њиховој системској подршци новом ауторитаризму, она је до сада била углавном неинвазивна, селективна и опортунистичка. Можда би актуелни рат у Украјини могао да промени ово „читање” руске интервенције, али за то су потребна нова истраживања уз одређену временску дистанцу.

Irina Milutinović*
Institute for European Studies
Belgrade, Serbia

COMPETITIVE AUTHORITARIANISM FROM THE COLD WAR TO THE MODERN ERA**

ABSTRACT

The subject of this study is the genesis and development of a competitive authoritarian political system as a specific phenomenon that, in the modern age, became the most prominent form of political regime on a global scale. To understand the dynamics of this type of political regime in contemporary Europe (and beyond), from the end of the Cold War to today, we have systemized a review of relevant theoretical concepts and empirical knowledge. Descriptive and analytical research methods have been used (predominantly the analysis of theoretical literature), to achieve the main research objective, which is to complement domestic studies of democratic transition with a single core overview of the literature on this type of political regime, which, despite scientific and ideological projections, has extended and strengthened its duration in the modern era. In conclusion, the phenomenon of competitive authoritarianism is recognized as a (for now) stable “grey area of a hybrid regime” in which a considerable number of countries are stagnating, while the world order becomes increasingly tolerant of authoritarianism.

Keywords: competitive authoritarianism, hybrid regime, democratic transition, autocratisation.

* irina.milutinovic@gmail.com

** This study is an excerpt adapted from the monograph titled “Hybrid Media and Hybrid Regimes. Media pluralism and the rise of competitive authoritarianism in contemporary Europe”, which was co-published in 2023 by “Arhipelag” and the Institute of European Studies, with the financial support of the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of the Republic of Serbia.

1. Introduction

Following the collapse of communist regimes in Central and Eastern Europe, a wave of democratisation occurred in the countries of these regions.¹ The political system of liberal democracy was established as an exemplary model of social order that was stable democracies had achieved and to which post-communist and developing countries should strive. The comprehensive post-communist transformation of society, politics and economy was based on the premise that every country moving away from a dictatorial regime is moving towards democracy. The early expectations of the democratic public stemmed from the belief that the process of democratisation would take place in phases, starting from the opening (liberalisation) of society to the collapse of the old regime, towards democratic consolidation, and that the elections would be crucial in this transition (Carothers, 2002: 6–8). In this context, transition is unidirectionally perceived as “the interval between one political regime and the other” (O’Donnell & Schmitter, 1986:6). Competitive authoritarian regimes are seen as a significant but temporary link in the progress of democratic transition, namely as a “typical stepping-stone to democratization” (Hadenius & Theorell, 2007:152).

And yet, a considerable number of electoral autocracies around the world still managed to defy the rules of the liberal-democratic transition and endure, and many states that managed to get close to a liberal democracy could not consolidate it. In those countries, after a brief period of democratic transition, instead of developing a consolidated liberal democracy, there was a reverse process of reviving autocracy in the forms of competitive and hegemonistic regimes, or the establishment of new hybrid regimes in the first decades of the 21st century. These regimes have in common that they hold multi-party elections and tolerate opposition in limited political spaces defined by the incumbent regime (Haggard & Kaufman, 2016).

Ongoing research projects empirically show that the processes of democratisation and autocracy are active in all parts of the world. According to V-Dem Institute’s Regimes of the World (RoW) democracy index, there were a total of 89 democratic and 90 autocratic regimes in the world in 2021. The term autocracy is used in extensive quantitative research analyses to denote a decline in the quality

¹ According to Samuel Huntington (D), the modern world has seen three waves of democratisation that have affected a number of countries, and some successful transitions have occurred outside these three general courses. Characteristic of each is the emergence of a return wave that reverses the transition in an undemocratic direction, pulling back countries that had previously adopted a democratic political system to authoritarian forms of government (p. 13-16). Thus, the last, third wave of democratisation came in the mid-1970s, abolishing autocracy in the Pyrenees, and intensified in the early 1990s after the breakup of the communist Soviet Union.

of democracy in democratic societies, as well as the collapse (or loss) of remaining democratic attributes in societies with authoritarian rule (Владисављевић, 2019:241–242). The processes of autocratisation are constantly ongoing, dynamic, open and variable. They can result in the establishment of a partial (semi-consolidated) and closed (consolidated) autocracy. All relations are possible. Just as electoral autocracies can evolve towards greater or less democratisation, they can regress towards more closed autocratic forms of government. Both electoral competitive regimes and closed autocracies can transform into electoral hegemonistic regimes, and vice versa. The evolution of hegemonistic into competitive regimes in the third wave of democratisation was a gain for democracy. However, as we will see below, the processes of democratisation have not only experienced a serious crisis in recent years, but some thinkers are increasingly talking about the collapse of the liberal democratic order (Kastels, 2022: 37). Competitive regimes show unexpected persistence and reproducibility. Undoubtedly authoritarian in nature, these regimes fill the cracks that appear in liberal-democratic political systems.

2. Processes of democratisation and autocratisation after the Cold War

In this study, we will look at competitive authoritarian regimes within the spectrum of electoral authoritarianism, classifying political regimes in four large groups: (1) liberal democracies and (2) closed autocracies, the opposite poles of the spectrum whose central positions occupy: (3) electoral democracies and (4) electoral autocracies (Schedler, 2013; Levitsky & Way, 2010). In this framework, liberal democracies and closed autocracies are perceived as consolidated systems of governing, while electoral democracies and electoral autocracies are their borderline (i.e. partially consolidated or semi-consolidated) versions (Schedler, 2013: 78-80). The methodology of monitoring democracy in V-Dem Institute and Freedom House reports employs democracy and freedom indices and is based on the Robert Dahl's polyarchy concept (Dahl, 1971):² (a) Liberal (or consolidated) democracies meet the most demanding requirements for the rule of law and horizontal

² Robert Dahl (Robert Dahl) proposed the term polyarchy to emphasize the distinction between *democracy as an ideal order* and *a polyarchy as a achieved political system closest to the democratic ideal*. He reserved the term "democracy" for a hypothetical political system "one of the characteristics of which is the quality of being fully or almost completely responsive to all its citizens" (Dahl, 1971:2). Dahl's list of eight necessary conditions for democracy contains the following institutional guarantees: 1) freedom to form and join organizations, 2) freedom of expression, 3) right to vote, 4) eligibility for public office, 5) right of political leaders to compete for support, 6) alternative sources of information, 7) free and fair elections, 8) institutions for making government policies depend on votes and other expressions of preference (*ibid.*, 2-3).

restrictions of the executive branch. The rule of law system in a democratic system provides mechanisms of political accountability, i.e. limits potential abuse. In a political system that upholds the rule of law, the legal system is fair, competent and efficient; (b) Regimes that hold free and fair multi-party elections are classified as electoral democracies; they reach Dahl's minimum institutional prerequisites for democracy, which in V-Dem's methodology means having an Electoral Democracy Index (EDI) higher than 0.5. These are semi-consolidated democracies, according to the methodology of Freedom House, whose main weaknesses are the vulnerability of institutions, political rights and civil liberties. (c) Although they hold elections and tolerate some political and civil liberties, electoral (semi-consolidated) autocracies do not meet minimum democratic standards; they endanger democratic institutions and practices and rely on government repression and media censorship. (d) Closed (consolidated) autocracies (or dictatorships) are political systems in which the powerholder is not accountable to citizens and prevents political competition and pluralism, systematically violating basic political, civil and human rights. To this spectrum, the Freedom House and V-Dem analytical reports that track democracy indices add *hybrid (or transitional) regimes* as political systems that combine formal representative institutions and democratic procedures with authoritarian practices and abuses in varying degrees.

The rise of democracy in the world began in 1974 with the Carnation Revolution³ in Portugal (the so-called third wave of democratisation) and overlapped with the final phase of European decolonisation in the 1970s and early 1980s. Thus, the regimes that succumbed to this trend were diverse, including one-party systems, military juntas, personal dictatorships, and various oligarchies. "The irresistible global tide" of democratisation (Huntington, 1991: 21) gripped Greece first in 1974, replacing the military regime that had ruled since 1967 with a civilian government. Then, in November 1975, the death of General Francisco Franco in Spain ended his 36-year reign, and political reforms ensued. In the late 1970s, a democratic wave swept Latin America and began to appear in Asia. The number of democratising states has increased significantly since the late 1980s after the collapse of communism. First, Hungary introduced a multi-party system (1988), then Poland's movement "Solidarity" won the semi-free elections (1989) and established a non-communist government (1990); at the end of 1989, communist regimes collapsed in East Germany, Czechoslovakia and Romania, while in Bulgaria the regime began to liberalise; a multiparty system also appeared in the Baltic republics of the USSR, which had initiated a secession (1990) (1991:23-24). By the 1990s, democratic regimes had replaced authoritarian ones in about 30 European, Asian, and Latin American states, and many other countries where

³ The April 1974 coup ended the dictatorship that had ruled Portugal from 1926.

democratic movements were not as strong still saw some liberalisation of their authoritarian regimes.

The third wave of democratisation took place, therefore, in a very broad area, spanning from the Iberian Peninsula to the formerly Soviet Euro-Asia, Southeast Asia, South Africa and Latin America. A research project on global democracy led by Philippe Schmidter at the European University Institute in Florence illustrated the dynamics of this wave. In 1988, he registered 147 countries that could hold reasonably free elections; then, after the collapse of the Soviet system, this number rose to 164 in 1995, reaching its peak in 1999. At the same time, the number of countries that could hold completely free elections varied, first falling from 65 to 43 in 1988–1995 and then rising to 88 (Crouch, 2004: 1). The jump in electoral authoritarian regimes in 1988–1990 came precisely because of “spillovers” from one-party regimes and military juntas. In 1974, the annual Freedom House report on political rights and civil liberties in the world called 42 countries “free”; nearly four decades later (2011), the same organisation would identify 87 “free countries”, with a total of 117 countries classified as “electoral democracies”. In 2012, liberal democracies peaked with a total of 42 countries belonging to this socio-political model. Unlike the current autocratisation, between 1974 and 2004, electoral authoritarianism did not spread to the detriment of democracy, but primarily at the expense of closed autocracies (Schedler, 2013: 3).

Despite democratic optimism, as early as the early 1990s, the Argentine political scientist Guillermo O’Donnell warned of the dangers of an impending erosion of democracy. He anticipated authoritarian regression that can occur through the “sudden death” or “slow death” of democracy (O’Neill, 1992: 19). The theoretical discourse on democratisation began to change significantly. In the article “The End of the Transition Paradigm” (Carothers, 2002), Thomas Carothers critically reviewed the key premises underpinning this paradigm, in particular, the thesis that moving away from authoritarian rule necessarily leads to democracy:

The transition paradigm was a product of a certain time—the heady early days of the third wave—and that time has now passed. It is necessary for democracy activists to move on to new frameworks, new debates, and perhaps eventually a new paradigm of political change—one suited to the landscape of today, not the lingering hopes of an earlier era (Ibid., 20).

By the early 2000s, doubts had been raised about early expectations that the democratic transition process would take place unidirectionally and that this wave of democratisation would end the “era of electoral authoritarianism” (Morse, 2012). At that time, researchers already had solid empirical indicators that clearly revealed the growing trend of autocratisation, i.e. the number of countries palpably moving toward authoritarianism. In what has been dubbed the late third wave of democratisation (Haggard & Kaufman, 2016: 2), most transitional processes

resulted first in the establishment of so-called non-liberal democracies and then in the return of competitive authoritarian regimes.

Ten years ago, Jonathan Morse argued that we live in an “era of electoral authoritarianism”, using this phrase in an article published in the journal *World Politics* (Morse, 2012). The sharp decline of liberal democracy began in 2011, with the most devastating consequences in the Asia-Pacific region, Eastern Europe and Central Asia, followed by Latin America and the Caribbean (V-Dem, 2022:13). In the same year, even more countries were developing the aspects of democracy; for another six or seven years, the reports estimated that global levels of democracy were still high: “Democracy is still in good standing across the world. Global levels of democracy remain close to their all-time high” (V-Dem, 2018). However, the same V-Dem report signalled that in 2017 (for the first time since 1979), democracy was backsliding and advancing in the same number of countries (24). At the time, the decline in democratic attributes (i.e. the process of autocratisation) was estimated to affect 2.5 billion people – one-third of the world’s population – and it was gaining momentum (V-Dem, 2018:6-7, 18-19).

The trend of derogation of democracy around the world is reflected in a global decline in freedom and pluralism. The Freedom House report “Freedom in the World 2020” found that the number of free countries fell by 3% in the past decade, while the share of non-free countries increased by 1%, and the number of partially free countries by 2%. This document states that 2019 was the 14th consecutive year that saw a decline in global freedom and democracy (Repucci, 2020). In 2021, a worrying report said that “the world has not recorded so few democratising states since 1978”: only 15 states with a total of 3% of the world’s population in 2021 were in the category of democratisation. The indicator showing most progress is multiparty elections. Remarkably, the democratising countries of Latin America and the Caribbean have made even greater progress in the area of judicial constraints on the executive branch, making leaders more accountable than they were a decade ago. Still, only two countries had a democratic transition from electoral autocracy to electoral democracy in 2021 – Armenia and Bolivia. In contrast, in the same year, autocratisation processes were recorded in as many as 33 countries with a total population of 2.8 billion (or 36% of the world’s population), the highest number of autocratisation countries in 50 years. In Euro-Asia, between 2010 and 2020, there was a decline in democratic regimes from 15 to 10 and an increase of hybrid regimes from three to 10. All analysed indicators suggest that, globally, a single decade (2011–2021) wiped out three decades of democratic growth. In the last ten years, democracy collapsed in 7 out of 10 most authoritarian states, and “no single country across North America and Western Europe made improvements over the last decade. Meanwhile, two countries in Western Europe and North America autocratized over the last ten years: Greece and the United States of America” (V-Dem, 2022: 19).

The EU also faces a wave of autocratisation, as currently 6 of its 27 members are undergoing these processes (V-Dem, 2022: 18). V-Dem estimates that there are only two liberal democracies in Eastern Europe and Central Asia: Estonia and Latvia (V-Dem, 2020-14). Among the EU member states, Hungary and Poland are considered the most prominent cases of autocratisation in the last decade. According to V-Dem surveys, Hungary regressed into an electoral autocracy in 2018, while Freedom House placed its backsliding into a hybrid regime in 2020. A process of autocratisation is underway in Poland, especially regarding the tendency to legalise the government's control over the judiciary and the media in recent years. Poland lost its status of a liberal democracy in 2020, slipping down to the semi-consolidated democracies category in the Freedom House list. This upsurge of autocratisation has also affected Slovenia, Croatia, Czechia and Greece, which have recently been classed as newly autocratizing states. The three eastern neighbours of the European Union are autocracies, especially Belarus (p. 25). In the Western Balkans, also in 2020, two countries that are currently candidates for EU membership, Serbia and Montenegro, regressed from semi-consolidated electoral democracies to transitional or hybrid regimes (Repucci, 2020: 12-13). In 2013, Turkey, a third candidate for EU membership, was classified as an electoral autocracy. An analysis of all cases of autocratisation that took place in democratic regimes over the last century revealed a pattern suggesting that approximately 80% of these processes lead to the complete collapse of democracy in the countries concerned. This makes it interesting that Hungary and Turkey have made it thus far in the ranks of electoral autocracies, which may indicate that autocratisation in these countries is losing pace compared to the previous years (V-Dem, 2020: 23-24).

In light of this short overview of the main tendencies, cumulative estimates in quantitative analyses suggesting that the level of democracy enjoyed by the average global citizen in 2021 has fallen to the standards of 1989 and the late post-Cold War period seem quite reasonable. In 2021, the number of liberal democracies decreased to 1995 levels – a total of 34 states with only 13% of the world's population. Measured by the number of the countries, electoral democracies still represent the second most widespread type of regime (after electoral autocracies, the most numerous type). However, measured by population, autocracy has a great advantage. As the number of electoral democracies is stagnating at 55 states inhabited by only 16% of the world's population (V-Dem, 2022: 15), this means that the overall share of the world's population living in some form of democratic regime is 29%. Liberal democracies, on average, are the least populated type of political system, traditionally represented in Western Europe, North America, Latin America (individual states), Oceania and East Asia. On the other hand, significant rates of autocratisation in recent years have appeared in large and populous countries, including Brazil, India, Russia, Turkey, the United States, Bangladesh, Tanzania,

Thailand and the Philippines (V-Dem, 2018: 21; V-Dem, 2022: 19). These countries are regional powers and some even global superpowers.

Overall, 70% of the world's population, or 5.4 billion people, live in an autocratic regime (including electoral autocracies and dictatorships), from the Asia-Pacific region to Eastern Europe and Central Asia to the Middle East and North Africa (V-Dem, 2022: 12). Of particular concern is that from 2020 to 2021, the number of closed autocracies or dictatorships has increased from 25 to 30 countries. They are home to 2 billion people, or 26% of the world's population. The states with the highest pace of autocratisation in the past three years were Afghanistan, Ivory Coast, Myanmar, Slovenia and Tunisia. Although this type of regime has been in decline since the 1970s and as recently as 2012 registered a record low number of states (20), in 2021, five countries returned to closed autocracy in the aftermath of coups (Chad, Guinea, Mali, Myanmar and the Taliban takeover in Afghanistan) (V-Dem, 2022: 15). Nevertheless, the political system of electoral autocracy remains the most widespread type of regime in the world, encompassing 60 countries with 44% of the world's population, or 3.4 billion people. Regularly holding multi-party elections, while systemically violating minimum liberal-democratic standards and emulating democratic institutions, electoral authoritarianism survives as the most common form of undemocratic political regime in the modern world.

3. The rise of competitive authoritarianism in contemporary Europe

The notion of *competitive authoritarianism* was introduced two decades ago in a study titled “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, published by Steven Levitsky and Lucan Way in the *Journal of Democracy* (Levitsky & Way, 2002). This term stemmed from the need to distinguish the models of organizing political power in which democratic institutions and rules are a regular channel through which the opposition legally and legitimately competes for power with ruling political parties from the regimes in which democratic institutions and rules are (ab)used and instrumentalised to legitimise the existing autocratic regime. In their subsequent co-authored book, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, they described this type of political regime in which the coexistence of democratic institutions and autocratic practices results in electoral competition that is real but unfair as a typical post-Cold War phenomenon (Levitsky & Way, 2010).

Competitive authoritarianism is usually defined as a *hybrid (or transitional)* regime, i.e., a social and political concept characterized by mixed intertwined democratic values and authoritarian practices. Freedom House uses the terms “hybrid” and “transitional” as synonymous, viewing them as one group of electoral democracies with fragile democratic institutions and significant challenges to

protecting political rights and civil liberties. On the other hand, the classification proposed by Schedler, Levitsky and Way clearly denies democratic recognition to hybrid regimes (Schedler, 2013: 81; Levitsky & Way, 2002: 52, 103). Acknowledging conceptual nuances in assessing regimes with more or less democratic or autocratic indicators, our study distinguishes electoral autocracies in the spectrum of hybrid regimes as political systems characterized by deviations from conventional minimum standards for democracy and systemic violations of liberal-democratic norms because sporadic and occasional violations are not enough to deny democratic recognition to a transitional regime. Nevertheless, these regimes are not entirely authoritarian, as they include formal representative institutions and democratic procedures. A key indicator that a hybrid regime would qualify as authoritarian rather than authoritarian is when its institutional environment of representative democracy suffers obstructions that block or paralyze its democratic institutions and procedures – although they are not formally abolished (unlike clear-cut authoritarian regimes). Hungary often appears as an illustrative example of a system that erodes democracy by concentrating political and economic power, violating freedom of election and media, misusing state resources in favour of the ruling party, party usurpation of independent institutions, pressures on the opposition, journalists and civil society organisations, economic conditioning and legal harassment, corruption and allegations, while not simultaneously abolishing typical representative institutions (Cianetti et al., 2018: 244–245).

The value indicator before the type of competitive authoritarian regimes has significantly changed since the end of the Cold War. In the 20th century, many countries made the transition from closed authoritarian regimes to competitive and democratic ones (Levitsky & Power, 2010). This transition of autocratic regimes in the postcolonial world took place under the auspices of the liberal-democratic wave, which directed its mobilizing forces primarily against military regimes and one-party states, shifting the focus away from protecting effective representative institutions in European semi-constitutional monarchies or Latin American electoral oligarchies, with many of those regimes making limited concessions to liberal traditions, such as partial and conditional tolerance for civil liberties, the association of citizens and holding parliamentary elections (Schedler, 2013: 60). Therefore, the post-Cold War era of converting closed autocracies into electoral authoritarian regimes brought an unusual order: through self-denial, those autocracies embraced the formal institutional framework of liberal democracy, their systemic rival. The entire set of representative liberal-democratic institutions was incorporated into authoritarian structures (multi-party elections, constitutional courts, independent agencies, independent media, citizens' associations), creating political systems of electoral autocracies that, in their key institutional forms, were essentially no different from liberal democracies.

So, after the Cold War, the victorious West favoured the rise of competitive authoritarianism, seeing this regime category as hostile to dictatorship and other forms of closed autocracy and expecting it to serve as an unstable pathway to developed democracy (Levitsky & Way, 2020: 52). The collapse of communism and the dissolution of the Soviet Union in 1991 ushered in a nearly twenty-year period of Western liberal hegemony, in which the United States held a leading position ensured by its military, economic and political power. In the 1990s, this power was harnessed to promote Western hegemony as synonymous with the “international community”. Almost all ruling elites around the world received “strong incentives to adopt Western-type political institutions” (Levitsky & Way, 2020: 52). These external pressures to implement liberal democracy in the former members of the Warsaw Pact and other former autocracies were implemented by different means, ranging from economic to military action, and were most successful in the countries that were most dependent or closest to the West (geographically, economically, militarily, culturally, etc.) – Central and Eastern Europe. However, the authoritarian states that had some vital or defensive resources, such as oil, nuclear weapons or huge domestic markets, resisted a strong wave of democratisation modelled on the Western system (China and India, for example).

Almost all Central and Eastern European countries began processes of political liberalisation even before the end of the Cold War, and some even significantly before Mikhail Gorbachev came to head the Communist Party of the USSR – the first “ruler” of the Soviet Union who tried to liberalise the Soviet state economy and reform the Communist Party. His reform of the foreign policy, announced in 1988, involved abandoning the so-called Brezhnev Doctrine and effectively allowed members of the Eastern Bloc to leave the Warsaw Pact and the concept of “limited sovereignty”, that is, to start pursuing their own internal policies. Prior to this decision, the Communist Party’s monopoly in Central and Eastern European countries, which were trying to liberalise, remained untouched. Schneider and Schmidt (Schneider & Schmidt, 2004) argue that Hungary and Slovenia began their ephemeral political liberalisations as far back as 1980, as did Poland, where a military coup in 1981 nullified those attempts; Czech Republic and Slovakia began liberalising just before the fall of the communist regime, while Bulgaria and Romania were at the tail end of the wave (p. 78). The reforms gained full momentum only after 1990, when the Soviet dominance in Central and Eastern Europe dissipated both *de facto* and *de iure*, and the Cold War ended. The process of democratisation in the former communist countries was preceded, therefore, by political and economic liberalisation.

The timeframe and the pace of democratic transition were not uniform in post-communist and other post-autocratic European states. Levitsky and Way (2002) suggest that “different mixes of authoritarian and democratic features have distinct historical roots, and they may have different implications for (...) the

prospects for democracy” (p. 52). Interestingly, Schneider and Schmitter point out that three Southern European countries – Portugal, Greece and Spain – made a one-time transition (1974–1975) and went through a similar pattern for approximately 20 years until they reached their own maximum levels of democracy (Schneider & Schmitter, 2004: 81). Unlike the Southern European experience of democratisation, Central and Eastern European countries have made significantly faster progress, achieving high marks in the democracy index as early as the late 1990s. Among them, Slovenia was the fastest to consolidate its democracy. This effectively means that the former communist countries of the CEE took considerably less time to implement the transformation of the political and economic regime compared to the aforementioned Southern European countries, which were not burdened with a communist totalitarian legacy and where, therefore, only a reform of political institutions needed to be implemented: “It took these countries roughly eight years to achieve a mean score higher than ten. In comparison, the southern European success-stories, needed almost twice as long (approx. 14 years)” (Schneider & Schmitter, 2004: 83-84). The effects of democratic transformation remained permanently low only in the former Soviet countries.

Looking at the whole of the former Eastern Bloc, initial forecasts that successful democratisation was improbable stemmed from the belief that the legacy of communist rule that had lasted for 40 to 70 years had left these countries without the social and cultural prerequisites for the development of democracy. However, the democratisation project initially progressed vigorously. Its crucial element, multi-party elections, was implemented in the post-Cold War period around the world, in countries that had favourable conditions for democratisation and in those that did not.

These were countries that, according to nearly all existing social-science research, “should” have been authoritarian, but external pressure compelled their elites to permit a degree of pluralism and electoral competition. Thus, regimes that would very likely have been outright dictatorships in another historical context became hybrids during the post-Cold War era (Levitsky & Way, 2020:52).

Among them, Levitsky and Way include non-European impoverished countries with dysfunctional states, tiny middle classes, and weak oppositions and civil societies (Haiti, Madagascar and Mali); Eurasian postcommunist countries with oversized states and undersized private sectors and civil societies (Armenia, Belarus, Russia and Ukraine), and those with all of these conditions (Albania, Cambodia, North Macedonia and Romania) (Ibidem).

The first 15 years of democratisation after the collapse of Soviet communism were dictated by the political hegemony of the West, with the United States firmly at the helm. In the late 1980s and early 1990s, in the political discourse of the West, political regimes with attributes of what would later be defined in scholarship as competitive authoritarianism were seen as unstable –as transitional regimes on

their road to a political system of consolidated democracy. The perception of their instability stemmed from the manifold ties between Central and Eastern Europe with the political West, which employed political, economic, and other measures in the process of invasive democratisation of former communist states, thereby making it difficult for competitive authoritarianism to survive. The main source of instability of this type of regime was the imposed complex coexistence of autocratic methods of governing (aimed at maintaining power) with a normative democratic order (embodied in the demands for multi-party, free and fair elections and a system of legislative bodies, courts and independent media that allow opposition political players to have their say) (Levitsky & Way, 2002: 59). The dominant world order has kept too high a price tag on crude violations of liberal-democratic norms for authoritarian powers in democratising countries, threatening them with international isolation, economic sanctions and even military intervention.

As soon as the Cold War ended, the volatility and instability of the nature of political regime in democratising states became apparent. In their book (Levitsky & Way, 2010), Levitsky and Way explore the historical dynamics of competitive authoritarianism, showing how this type of hybrid regime democratised in some countries transformed into total authoritarianism in others, and in some periodically swung between democracy and authoritarianism. Analysing changes to 35 competitive authoritarian regimes between 1990 and 2019, Levitsky and Way classified 15 as democratised in 2019 (Albania, Armenia, Croatia, Dominican Republic, Georgia, Ghana, Guyana, Malaysia, Mexico, Moldova, Peru, Romania, Slovakia, Taiwan and Ukraine); they assessed that in six countries democratisation occurred first and was followed by a regression to competitive authoritarianism (Benin, Northern Macedonia, Mali, Nicaragua, Senegal and Serbia); four regimes slid into hegemonistic or closed autocracy during this period (Belarus, Cambodia, Cameroon and Russia); and ten countries remained faithful to competitive authoritarianism (Botswana, Gabon, Haiti, Kenya, Madagascar, Malawi, Mozambique, Tanzania, Zambia and Zimbabwe) (Levitsky & Way, 2020: 51-52). By 2004, almost every competitive authoritarian regime in Central-Eastern Europe (as well as South America) was partially democratised. Still, between 2004 and 2019, many democratising countries saw a regression of established institutions of democracy and, consequently, a shift of the regime to authoritarian patterns; by 2019, authoritarianism as a form of government reappeared in both regions.

Thus, in the title of a 2018 journal article, Christopher Carothers uses the phrase “surprising instability” to describe competitive authoritarianism, citing a strengthened trend of de-democratisation transformations in the modern era (Carothers, 2018):

After many countries that had embarked upon transitions in the 1980s and 1990s failed to become consolidated democracies, political scientists highlighted

the widespread emergence of hybrid regimes, which combine authoritarian and democratic features. (Ibid., 129).

The erosion of democracy took place at different levels in a wide range of hybrid regimes and usually did not lead to a complete collapse of democracy but to the establishment of some type of hybrid regime – to which today belong most political systems in the world. There were many variations in the range of hybrid political systems over the last quarter century. Nevertheless, the total number of competitive autocracies remained relatively stable: – between 1990 and 1995, a total of 35 of these regimes were registered globally, and 32 were noted in 2019. This means that, on the whole, the phenomenon of competitive authoritarianism has shown unexpected staying power.

How can we explain this phenomenon of endurance? Levitsky and Way explain the survival of authoritarianism and the decline of democracy in most countries covered by the process of liberalisation and democratisation in the 1990s by the simple fact that the original conditions did not last –the beginning of the 21st century brought significant changes in the world order. “Western democratizing pressure has weakened relative to the 1990s (...) autocratic behavior no longer triggers a costly punitive response from the international community. In other words, the external cost of authoritarianism has diminished” (Levitsky & Way, 2020: 55). It is clear that the world is now less hostile to authoritarianism than in the first decade after the end of the Cold War. The global declining trend in freedom and democracy indexes in recent years and increasing challenges for liberal democracies in societies with longer democratic traditions (EU and US) and the rise of populist forces are seen as the result of several key changes in the new millennium (for more details see Milutinović, 2023).

4. Is autocratisation changing its nature?

Researchers are particularly intrigued by the fact that current autocratisation processes are changing their nature, challenging well-known theoretical premises. Credible institutes and other organizations involved in the research of democracy and political and human rights point out that the processes of autocratisation of political systems have, in recent years, deviated from the framework characteristic of the so-called reverse wave. This conclusion is based on comparisons with the first two waves of democratisation, which were accompanied by strong reverse waves of de-democratisation and autocratisation (Hamilton, 2016: 290-291).

Transitions from democracy to authoritarianism in the past were often caused by foreign actors, with or without the support of the people; they usually took the form of military coups and military campaigns and generated historically new forms of authoritarian rule (for example, fascism), which relied on mass social

mobilisation and political participation. Although the causes and mechanisms of previous waves of autocracy cannot be identified with the current trend, their experiences can help us understand the potential third reverse wave. V-Dem's qualitative analysis from 2022 recognises the specific instruments of autocracy that bring novelties compared to known forms of undemocratic transition.

First, 2021 saw an unprecedented phenomenon: *a wave of toxic social and political polarisation* that has grown into a global trend. It affected all regions and different countries, regardless of their size, economic development and degree of democracy, and all types of regimes (V-Dem, 2022:36). To support this claim, research shows that high levels of polarisation have hit not only autocratic states (Brazil, India and Serbia) or those that have recently experienced political crises (Hong Kong, Myanmar, Tunisia and Ukraine), but also the liberal democracies of Western Europe (Germany, Portugal, Spain), as well as North America. Reports also document that polarisation has escalated to extreme levels, becoming “toxic” in 40 states, while it has declined in only six countries. As a rule, escalation to the level of toxic polarisation always has a detrimental impact on the democratic capacities of society, which is empirically reflected in drops in the Liberal Democracy Index (LDI) (V-Dem, 2022: 32-33). Toxic polarisation involves typical populist campaigns in the “us vs. them” matrix, whose main purpose is to destabilise the moral legitimacy of those “others” while mobilising the integrating aspects of “us”. The use of hate speech is an unavoidable prop of the polarising discourse. Its consequences in the political culture of the affected society are very deep; followers generally accept the point of view of the protagonists of polarisation, who first label their political opponents as illegitimate and then, often, as an existential or national threat. This anti-pluralist framework allows democratic norms and rules to be declared illegitimate and set aside in the name of a higher moral authority, such as achieving the ultimate goal of “saving the nation”. Research notes that this argument contains a strong integrating and mobilising capacity.

A causal relationship between polarisation and autocracy has been proven: in a highly polarised environment, citizens show more readiness and determination to abandon democratic principles in the name of a higher justifiable goal (V-Dem, 2022: 48). In this way, toxic levels of polarisation help electoral victories of anti-pluralists, strengthen their agendas and consolidate authoritarian power. Moreover, this relationship is reciprocal because autocratic leaders, when they come to power, exhaust political and social polarisation and dose it through the use of offensive, incriminating and exclusionary rhetoric, Hate speech, which targets political opponents and minority social groups, contributes to an escalation of toxic polarisation and continues to open up spaces for deepening autocracy.

New trends that encourage autocratisation are also related to the strategic *use of disinformation*. Disinformation and fake news are on the rise all over the world, and autocratic elites are disseminating them in an organized manner through

digital media. They are practically legitimized as a means of manipulating domestic and international public opinion that autocratic governments routinely use to improve their reputation on both fronts (World Bank, 2021). They are usually distributed through social media and online portals, and the subject of manipulation is usually official statistics on pressing issues of public interest, whether it is the management of the Covid-19 pandemic, economic growth, or security risks (V-Dem, 2022: 30). The biggest problem is that in anti-pluralist regimes, citizens are forced to rely on information controlled by the authoritarian government because access to diversified news outlets is narrow or blocked. The suppression of media pluralism is apparent in all countries in the process of autocratisation and has an obvious purpose: to consolidate or maintain the hegemony of authoritarian rule. As a standard tool of political struggle by autocratic elites, misinformation and fake news campaigns target opposition parties and critical media in order to discredit and dismantle them. Authoritarian regimes intervene in the media system in many ways, including direct or indirect control over media companies, exercising influence on editorial policies of media outlets, financial control, enforcement of lawful or unlawful censorship, limiting internet availability, arbitrarily filtering, blocking and removing digital content, and so on. The media landscape, characterised by the lack of transparency and availability of information of public importance, the weakening of the legal and judicial guarantees for the protection of the right to be informed, and the lack of competent institutions and self-regulatory agencies, lays the ground for the emergence of a systemically new form of authoritarianism, which Huntington, with uncanny foresight, dubbed “technocratic electronic dictatorship” (Huntington, 1991: 294). One way to legitimize it is the autocratic government’s ability to manipulate information, media and sophisticated means of communication. Countries in the Middle East and North Africa are usually at the highest risk, but in recent years, this risk seems to have been growing in Western Europe and North America, too. The overall effects of autocratisation between 2011 and 2021 have strongly affected the freedom of expression and autonomy of the media, in addition to other liberal and deliberating components of democracy, freedom of association, election regularity and the rule of law (V-Dem, 2022: 16).

First of all, unlike many other aspects of democracy, *multi-party elections* – its basic element – continue to endure, but are vulnerable to *strategies that render them meaningless*. V-Dem research finds that governments of 25 countries appear to have undermined the autonomy of the bodies in charge of the election process in the past ten years (V-Dem, 2022: 12). Institutional and deliberative frameworks of electoral competition collapse in autocratising societies, due to the continuous undermining of the freedom of the press, freedom of expression and the rule of law. Elections, especially by-elections, are often used in autocratic regimes as an opportunity to suspend regular governance, intensify the campaign against the

opposition and to put state resources in the service of the ruling party (Bieber, 2020: 139, 145-147).

In addition to the elections, there are various other *crises produced by authoritarian authorities* to project as much certainty as possible in a political environment. Leaders might manipulate potential threats that supposedly pose a threat to the country and come from either real or alleged external enemies or from within. In the threats category, a completely fabricated conspiracy or fake news about a coup d'état or a coup attempt can be used; other sources of crises are based on bilateral relations with the country's neighbours or internal inter-ethnic relations (Bieber, 2020: 145-147). Activating and framing an adequate threat opens up a variety of possibilities: to identify external enemies, present the opposition as traitors, and divert attention from real problems. In the Western Balkans, the repertoire of manipulative tools is very often based on the collective memory of repeated inter-ethnic conflicts and the related fears of renewed violence and used to create tension and mobilise ethnonationalist discourses. In this way, by continuing to generate crises and their subsequent management, an authoritarian regime can permanently suspend democratic political life. Andreas Schedler explained how managing the problem of uncertainty is one of the main challenges facing authoritarian regimes (Schedler, 2013:135-139). Therefore, their goal is not to eliminate the crisis but to alleviate uncertainty by engineering crises that the regime can control. The political leader's ability to de-escalate the crisis, continually presented in the media, reassures voters of his rationality and ability to successfully overcome potential opponents and maintain stability. The continued production of a latent climate of endangerment is a goal in itself as a generous resource from which authoritarian leaders draw legitimacy for their rule and consolidate support for it.

The most violated aspect of democracy in the ongoing process of autocratisation is *freedom of expression*. In a record 35 countries in 2021, a significant deterioration in freedom of expression was registered, i.e., a trend was observed that there are three times more states that are regressing than those that are progressing in this indicator. The phenomenon of the collapse of freedom of expression is also present in free and democratic states. One-fifth of the countries that Freedom House classifies as free have registered decreasing media freedom scores in the past five years (Repucci, 2019). However, "in electoral autocracies patterns of autocratization reflect a much more direct, widespread attack on core democratic institutions and freedoms. Freedom of expression and the quality of public debate are on a downward trajectory in many countries." (V-Dem, 2018: 28). The 2018 *Varieties of Democracy* report illustrates the drop in pluralistic discourse in various areas of autocratic social life:

„Government censorship of the media and harassment of journalists can occur gradually by relatively obscure means such as inducements, intimidations, and co-optation. These tactics lead naturally to increasing levels of self-censorship and

fewer explicit criticisms of the government expressed in the media. The predictable result is a narrower range of political perspectives in the public sphere, as well as a general decline in the freedom of expression. Correspondingly, leaders can incrementally constrain the permitted space for autonomous academia, civil society organizations, and cultural institutions to impair their abilities to function as pro-democratic actors, while carving out an increasing level of acceptance for such measures.” (V-Dem, 2018: 27).

Consequently, 21 (out of 33) autocratizing countries saw a significant deterioration in the freedom of the press and security of journalists (i.e. the growth of censorship) last year. The described autocratisation mechanism undermines the deliberating aspects of democracy. Creating a political culture that has less tolerance for diversity and discussion using counterarguments results in a reduction of social capacity for democratic deliberation. These processes are interpreted as a signal of toxic polarisation and have been spotted in 32 states. They were deemed a “huge change” from 2011, when the weakening of the deliberative component of democracy was intensive only in five nations globally (V-Dem, 2022: 6).

The rise in media censorship follows the suppression of civil society organisations, which grew stronger in 22 autocratizing countries in 2022 and in 44 countries over the past decade. As statistics show, “repression of civil society organizations (CSOs) has worsened substantially (...) over the past ten years, putting it at the very top of the indicators most affected by autocratization [and] intensifying threats to freedom of expression and the media” (V-Dem, 2022: 16–17). “The problem of fragmented opposition and of weak civil society is structurally embedded in the regime of competitive authoritarianism” (Bieber, 2020: 176), and the data above places these two categories at the very top of the indicators of democracy that autocratisation has weakened the most.

Because the course of autocratisation at the world level has accelerated over the past few years, current and future research will inevitably seek to answer the question of the impact of certain contextual conditions on accelerating this trend. A priority phenomenon worth considering on the sociological and political level is the recent Covid-19 pandemic. The emergence of an unknown pathogen of the coronavirus type in late 2019 has brought an unprecedented and dramatic disruption to the existing order of public and private life around the world. With the spread of the disease caused by the new deadly coronavirus – Covid 19, the imperative of protecting public health and individual public health is promoted as the highest public interest. To this end, unusual and unpopular interventionist measures, not commonly seen in liberal democracies, were implemented in the public health and security sectors and in economy and media” (Milutinović, 2020: 28).

The V-Dem Institute’s democracy reports for 2019, 2020 and 2021 have focused on these issues and provide useful answers for further comparative research. Research has determined two patterns.

First, the pandemic has had “has had limited direct effects on the global downward trend in democracy.” (V-Dem, 2022: 17); this means that a wave of autocratisation had already spread around the world, and the leaders of autocratic countries merely took advantage of the pandemic to further consolidate their power. The chaotic moment that saw significant violations of international standards for what governments are allowed to do in response to a pandemic simply favoured their interests. Most human rights violations occurred in autocratic countries, but a report by the *Pandemic Backsliding* project found that some violations were also reported in democratic countries (57 countries recorded moderate violations and 44 had major violations of international norms) (V-Dem, 2022: 17).

Another pattern highlighted by the survey concerns the impact of the Covid-19 pandemic on pro-democracy mobilisation. Populist movements did not transcend national frameworks nor become global. In contrast, the report found that pro-democracy mobilisation intensified in 2019 in response to autocratisation around the world. The mass mobilisation of citizens was directed against the repressive measures that governments had introduced in the name of public health and the struggle against the pandemic. A series of protests were organised around the world over the past two years, and some countries had riots against restrictions on citizens' movements, freedom of assembly, mandatory vaccination regulations, and other measures. However, this mass mobilisation reached its highest level in 2019 and, as early as the following year, slightly declined as the pandemic prevented wider mobilisation in 2020 and 2021. Nevertheless, even the situational mass mobilisation of citizens in 2019 did not result in the establishment of a broader and more stable front of pro-democracy mobilisation. “The lack of a corresponding increase in pro-democratic mobilization confronting such a trend risks allowing autocratization to accelerate unchallenged” (V-Dem, 2020: 26).

Therefore, new threats are to be expected as autocratic leaders take bolder actions than in the recent past and refuse to rule out political violence in the future. The nationalist and pro-war agendas they use to strengthen autocratic programmes are particularly alarming. In this regard, political and sociological analyses of the ongoing process of autocratisation need to be supplemented by intensive disciplinary and interdisciplinary empirical and theoretical research into the current war in Ukraine, which has been raging since the Russian attack on this country in February 2022. Studies of the international legal aspects of the Russian Federation's attack on Ukraine, the geopolitical context and political consequences of this war, as well as its challenges for economic and energy security, could provide significant resources for understanding the changing nature and anticipation of the future dynamics of autocratisation. At this point, we can safely say that this security crisis in Eastern Europe will have a strong impact on the future relations between democracies and autocracies in broader terms.

5. Concluding remarks

The new order “struggles to be born” (to borrow Gramsci’s famous phrase, albeit in a changed context). What will it look like? It is hardly possible to imagine that the existing institutions, which already govern the post-liberal transition of the political system, will dismantle the matrix that sustains them. The restoration of the liberal-democratic order will not be possible in the modern networked and depoliticised world. Strong promotion of individualisation and fragmentation of society is supported by digital communication technologies. They connect communities in a fundamentally new way, with no capacity to mobilise political action in the traditional sense. The liberal democratic order has provided its residents in the past fifty years with the necessary preconditions for a comfortable life without major existential concerns, world wars, open repression and mobilising concern for survival. The atomisation of society as a political agent is associated with another important feature of Western civilisation that could be described as immersion in conformity.

As there is “no going back”, Manuel Castells envisions two options: either an even less redistributive model of capitalism, “which will give absolute priority to the stability and rentability of the financial system, keeping at arm’s length any deep social reform” will emerge in the future (Kastels, 2022: 123) or a new development model, supported by policies of taxing financial and technological capital in global markets, with more sensitivity to social needs re-distribution and environmental transitions. These are very different prospects, but the transformation has largely already begun, and each will depend on the strength and stability of political institutions to implement it, as well as on their political legitimacy. Without firm institutional preconditions, it will be impossible to manage economic, social, security, health, and other crises in the face of the political struggle between the two models. In the name of “stability” and “legitimacy”, contemporary analysts and practitioners, mainly led by concerns of political, economic or ideological rentability, are accepting with growing opportunism the option of so-called “neo-authoritarianism”. Convincing attempts to prove that it is possible to re-legitimise liberal democracy have all but disappeared. The whole world is politically involved in a dynamic and uncertain vortex of transition. In much of the world, political power is concentrated in the hands of one person or a very limited group of people. At this point, it is no longer possible to rule out a new form of totalitarianism in the near future. The worrying prediction of neo-totalitarianism is based on various forms of ethnocentrism, radicalisation, xenophobia, fundamentalism – in other words, a rich repertoire of fierce rejection of otherness and diversity, but does not yet embody traditional totalitarian patterns in the form of strongly organized military structures (phalanxes) with an ambition to violently shape the world order.

When researchers come out with bleak forecasts of the growth of autocratic powers and lament the ideal of liberal democracy, which has “become obsolete”, they are met with pro-democracy predictions. According to the latter, the ongoing democratic decline in the Central and Southeast European regions, which followed the third wave of democratisation, has not yet led to a reciprocal third wave of autocracy (Buyon, 2022: 9). Despite the increasing tolerance of the modern order to authoritarianism, quite a number of countries languish in the grey zone of hybrid regimes, which apply some democratic norms and, in fact, very rarely completely reject them. “Populism weakens liberal institutions, often pushing democracies into competitive authoritarianism, but it seldom does away with electoral competition”, conclude Levitsky and Way (Levitsky & Way, 2020: 57). Even countries with very unfavourable conditions for democracy (Benin, Gambia, Haiti, Kyrgyzstan, Liberia, Malawi, Mali, Mongolia, Sierra Leone) avoid falling into some form of closed authoritarianism or dictatorship and remain competitively authoritarian (*ibid.*, 56). Nikolay Marinov and Hein Goemans have shown that, in the modern era, even military coups rarely lead to a dictatorship. Most post-Cold War coups were followed by competitive elections, and these authors explain this by a dependence on Western aid, which increases the chances of coup regimes holding elections. These regimes are most at risk of external pressures, while high levels of economic development significantly reduce the chances of a coup in a country (Marinov & Goemans, 2014). Researchers assume that several other factors contribute to the resilience of competent authoritarian regimes:

(a) Unlike the 1920s and 1930s, when broad masses embraced fascism and communism as alternatives to liberal democracy, and well-organised parties and movements supported them, or in the 1960s and 1970s, when these ideologies were endorsed by prominent leaders of the Third World, at the beginning of the 21st century, no successful ideological model emerged that in some cardinal way challenged the ideal of liberal democracy. Western liberal democracies are still the most powerful countries in the world in terms of economic and military resources, and the extensive financial and other resources available to opposition organisations in these states make it considerably harder to tilt the field towards authoritarianism than in low-income countries with non-linear democratic traditions, weak institutions, and underdeveloped rule of law, such as Turkey, Serbia or Ukraine.

(b) Although the current political systems of liberal democracies face the challenge of the collapse of representative and deliberative institutions, the institution of multi-party elections remains unquestionable and is seen as the most legitimate tool for rising to power. Although citizens may not be devoted to other principles of liberal democracy, they prefer competitive elections and see them as an opportunity to express discontent.

(c) At first glance, paradoxically, the weakness and inefficiency of the state apparatus in many autocratic states makes it difficult to consolidate hegemonic

rule. Authoritarian leaders lack adequate organisational and coercion resources (efficient bureaucracy and well-funded security forces) that are necessary to consolidate their control more firmly in the hegemonistic variant of the authoritarian regime. Therefore, two-thirds of the world's competitive authoritarian regimes (21 out of 32) are in Africa (Cassani & Carbone, 2015; Levitsky & Way, 2020: 57–59).

(d) Finally, the lack of regional cooperation between autocrats in an organised form is an obstacle to the establishment of some sort of “autocratic international”. The ideological directions of these regimes are irreconcilably different, if not conflicting. This does not prevent authoritarian leaders from showing solidarity with each other when one of them is threatened, but such tactical associations do not have a broader programmatic background. For their part, the strongest illiberal powers, Russia and China, apart from supporting their geopolitical allies seeking to weaken their own rivals, do relatively little to promote authoritarian projects as such beyond their borders. So, even if they do offer some systemic support for new authoritarianism, it has, so far, been largely non-invasive, selective, and opportunistic. The ongoing war in Ukraine could change this “reading” of the Russian intervention, but it requires new research with the benefit of retrospect.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURE

- Bieber, F. (2020). *Uspon autoritarizma na Zapadnom Balkanu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Buyon, N. (2022). Exiting the gray zone, *Nations in Transit. From Democratic Decline to Authoritarian Aggression*. Freedom House.
- Владисављевић, Н. (2019). *Усјон и њаг демократије њосле Пејњој окљюбра*. Београд: Архипелаг.
- Carothers, T. (2002). The End of the Transition Paradigm, *Journal of Democracy* 13(1): 5–21.
- Carothers, C. (2018). The Surprising Instability of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy* 29(4): 129–135.
- Cianetti, L. et al., (2018). Rethinking ‘democratic backsliding’ in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland, *East European Politics* 34(3): 243–256.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press Ltd.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Hadenius, A. & Teorell, J. (2007), Pathways from Authoritarianism, *Journal of Democracy* 18(1): 143–156.
- Haggard, S. & Kaufman, R. (2016). *Dictators and Democrats: Masses, Elites, and Regime Change*. Princeton: Princeton University Press.
- Huntington, S. (1991). *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman OK: University of Oklahoma Press
- Kastels, M. (2022). *Sunovrat: Kriza liberalne demokratije*. Beograd: Clio.

- Levitsky, S., & Way, L. A. (2002). Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy* 13(2): 51–65. doi: 10.1353/jod.2002.0026.
- Levitsky, S. & Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2020). The New Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy* 31(1): 51–65. doi: 10.1353/jod.2020.0004.
- Milutinović, I. (2020). Politička instrumentalizacija medijskog diskursa o pandemiji kovid 19 u Srbiji: izveštavanje i neki normativni aspekti, *Političke perspektive* 10(2–3): 27–50.
- Milutinović, I. (2023). *Hibridni mediji i hibridni režimi. Medijski pluralizam i uspon kompetitivnog autoritarizma u savremenoj Evropi*. Beograd: Arhipelag/Institut za evropske studije.
- Morse, Y. L. (2012). The Era of Electoral Authoritarianism, *World Politics* 64(1): 161–198.
- O'Donnell Guillermo & Philippe C. Schmitter (eds) (1986). *Transitions From Authoritarian Rule. Some Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- O'Donnell, G. (1992). Transitions, Continuities, and Paradoxes, in: S. Mainwaring et al. (eds.), *Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*. Notre Dame: University of Notre Dame Press (pp. 17–56)
- Repucci, S. (2020). Freedom in the World 2020. A Leaderless Struggle for Democracy. *Freedom House*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2020/leaderless-struggle-democracy>.
- Roessler, P. G. & Howard, M.M. (2009). Post-Cold War Political Regimes: When Do Elections Matter?, in: S. I. Lindberg (ed.), *Democratization by Elections: A New Mode of Transition*. Baltimore: Johns Hopkins University Press (pp. 101–127)
- Schedler, A. (2013). *The Politics of Uncertainty Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schneider, C. Q. & Schmitter, P. C. (2004). Liberalization, transition and consolidation. Measuring the components of democratization. *Democratization* 11(5): 59–90.
- Democracy for All? V-Dem Annual Democracy Report 2018. (2018). *V-Dem*. https://www.v-dem.net/static/website/files/dr/dr_2018.pdf.
- Pandemic Backsliding: Democracy During COVID-19 (March 2020 to June 2021). (2021). *V-Dem*. <https://www.v-dem.net/pandem.html>.
- Democracy Report 2022. Autocratization Changing Nature?*. (2022). *V-Dem*. https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf.
- World Bank (2021). *World Development Report 2021: Data for Better Lives*. Washington, DC: World Bank.